

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**Кваліфікаційна робота
бакалавра**

**ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З
ДЕЗЕДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ**

Виконав: студент 4-го курсу,
групи 6.2310-ср (6.2311-ср-с)
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Д. В. Розкошенко

Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
к.філос.н., доцент Лепська Н.В.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.психол.н. Бойко Г.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління

Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії, публічного
управління та соціальної роботи

_____ Т.І.Бутченко

« _____ » _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

_____ Розкошенко Даниїлу Володимировичу _____

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

керівник роботи Лепська Наталія Володимирівна, к.політ.н., доцент

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «18» січня 2024 року № 77-с

2. Строк подання студентом роботи 6 червня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи Андрійчук С. В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2014. 24 с.: Аршава І. Ф., Назаренко О. О. Психологія важковиховуваних дітей : посіб. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2007. 56 с. : Бакун Т. Н. Психодіагностика особистості підлітка та профілактика девіантної поведінки. *Світло*, 2003. №2. С. 91–95. :

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Проаналізувати підходи до дослідження технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. 2. Уточнити зміст понять «соціальна робота», «внутрішньо переміщені особи», «біженець», «соціальна реабілітація», «соціальна профілактика», «соціальний супровід». 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. 4. Визначити особливості внутрішньо переміщених осіб як об'єкт соціальної роботи. 5. Проаналізувати нормативно-правові засади технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. 6. Здійснити порівняльний аналіз закордонного досвіду соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. 7. Дослідити сучасний стан соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. 8. Визначити основні напрямки оптимізації

розвитку соціальної роботи з дезадаптованими підлітками які постраждали від воєнної агресії .

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Лепська Н. В., доцент кафедри. політології	02.02.2024	02.02.2024
Розділ 2	Лепська Н. В., доцент кафедри. політології	11.03.2024	11.03.2024
Розділ 3	Лепська Н. В., доцент кафедри. політології	03.04.2024	03.04.2024

7. Дата видачі завдання 18 січня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Листопад – грудень 2023	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Січень – лютий 2024	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Січень – лютий 2024	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Лютий – березень 2024	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Березень – квітень 2024	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Квітень – травень 2024	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Травень 2024	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Травень 2024	<i>виконано</i>

Студент _____ Д. В. Розкошенко

Керівник роботи _____ Н. В. Лепська

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 82 сторінки, 70 позицій у списку літератури, 1 таблиці, 4 додатків.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ПІДЛІТКИ, ДЕЗАДАПТАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА

Мета дослідження: вивчення технологій організації соціальної роботи з дезадаптованими підлітками.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з дезадаптованими підлітками.

Предмет дослідження: технології та програми, спрямовані на вдосконалення соціальної роботи з дезадаптованими підлітками.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, структурно-функціональний метод, порівняльний метод.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що соціальна робота з дезадаптованими підлітками набуватиме результативності за умови впровадження нових та удосконалення вже існуючих програм тренінгів, які б спрямовувалися на підвищення рівня кваліфікації працівників соціальної сфери та спеціалістів, що працюють з дезадаптованими підлітками, які постраждали від військової агресії.

Висновки: 1. Сьогодні залучено багато державних органів, громадських та міжнародних організацій до співпраці – це є провідним фактором у забезпеченні ефективної допомоги та наданні підтримки підліткам

2. Шляхи вирішення проблеми дезадаптації підлітків в Україні включають розвиток і впровадження нових соціальних програм, покращення існуючих методик підтримки, а також збільшення фінансування та ресурсів для відповідних служб.

3. Важливо також залучати молодих спеціалістів з новими поглядами та підходами до роботи, оскільки вони можуть принести свіжі ідеї та інноваційні методи, що сприятимуть досягненню більшого результату.

SUMMARY

The qualification work consists of 82 pages, 70 items in the bibliography, 1 table, 4 appendices.

SOCIAL WORK, ADOLESCENTS, DISADAPTATION, SOCIAL REHABILITATION, SOCIAL PREVENTION

The purpose of research: studying the technologies of organizing social work with maladjusted teenagers.

Object of research: social work with maladjusted teenagers.

Subject of research: technologies and programs aimed at improving social work with maladjusted teenagers.

Research methods: analysis of scientific literature, synthesis, comparison, classification, generalization, structural-functional method, comparative method.

The hypothesis of the study is that social work with maladjusted adolescents will become effective if new and existing training programs are implemented, which would be aimed at improving the level of qualifications of social workers and specialists working with maladjusted adolescents who suffered from military aggression.

Conclusions: 1. Today, many state bodies, public and international organizations are involved in cooperation - this is a leading factor in providing effective assistance and support to adolescents

2. Ways to solve the problem of adolescent maladjustment in Ukraine include the development and implementation of new social programs, improvement of existing methods of support, as well as increasing funding and resources for relevant services.

3. It is also important to attract young professionals with new views and approaches to work, as they can bring fresh ideas and innovative methods that will contribute to achieving a greater result.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ.....	7
1. 1. Підходи до дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками	7
1.2. Категоріально-понятійний аналіз дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками	13
1. 3. Методи і принципи дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками	21
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ.....	27
2.1. Сутність соціальної роботи з дезадаптованими підлітками	27
2.2. Нормативно-правові засади соціальної роботи з дезадаптованими підлітками	31
2.3. Закордонний досвід соціальної роботи з дезадаптованими підлітками ...	35
РОЗДІЛ 3 ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	43
3.1. Сучасний стан соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали від воєнної агресії	43
3.2. Органи контролю та реалізації соціальної роботи з дезадаптованими підлітками які постраждали від воєнної агресії	47
3.3. Напрямки оптимізації розвитку соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали від воєнної агресії	53
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний світ є дуже складним і нестабільним з погляду адаптації людини, йдеться не лише про фізичні потреби особи, а й про морально-психічний стан. Запитайте себе, чи вам легко жити сьогодні? Найімовірніше ні вас, ні статистику ваша відповідь не влаштує. Нині явище підліткової дезадаптації набуло гострого соціально-економічного та морального значення: підлітки страждають не тільки від нестабільної ситуації в родині, а й від навколишнього середовища. Головне завдання соціальних працівників – допомогти їм впоратися з цим явищем. На нашу думку, однією із значних проблем сучасної системи освіти є питання розвитку адаптаційних здібностей особистості та профілактики дезадаптації, а також критичних періодів психічного розвитку. Насамперед увага приділяється підліткам. Процес звикання до дорослого життя та його умов важкий, і може спричинити дезадаптацію дитини.

У зв'язку з кризовою ситуацією, що склалася у країні, зростає зацікавленість соціальних працівників у пошуку різних шляхів вирішення проблеми дезадаптації підлітків у суспільстві. Це необхідно для того, щоб у майбутньому уникнути негативних наслідків тривалої дезадаптації, таких як: спотворене сприйняття життєвих цінностей, соціальних установок, конфлікти, антисоціальна поведінка, відчуження від сім'ї та соціуму загалом. Оскільки проблеми соціальної політики є актуальними для різних країн, включно з Україною, необхідно вивчати досвід інших, проводити аналіз та робити висновки для вдосконалення діючих стратегій та підходів.

Кількість підлітків, які наразі вимушено перебувають за кордоном, пристосовуючись до нових стандартів та правил соціального життя та розвитку, дуже висока. Тому працівникам багатьох соціальних професій цілком доречно ознайомитися з досвідом роботи з проблемними підлітками за кордоном та шляхами подолання проблем, що можуть виникати в майбутньому.

Дослідники часто акцентують увагу на деструктивних відносинах, що виникають у ланцюжку «батьки – діти». Зараз виникає необхідність вивчення

як деструктивних дитячо-батьківських відносин, так і впливу деструктивних соціальних змін війни на соціалізацію підлітків. Виникає потреба у достовірних наукових знаннях про сутність та специфіку проявів дитячої дезадаптації та деструктивних сімейних відносин під час війни. Це не лише проблема соціальних працівників, наслідки подібних розладів в дитячому стані на собі відчувають представники низки сфер діяльності країни, насамперед це педагоги, дитячі лікарі, психологи та загалом люди, чия робота пов'язана з дітьми [9, с. 344; 4, с. 4-9].

Об'єктом дослідження є соціальна робота з дезадаптованими підлітками.

Предметом дослідження є технології та програми, спрямовані на вдосконалення соціальної роботи з дезадаптованими підлітками.

Метою дослідження є вивчення технологій організації соціальної роботи з дезадаптованими підлітками.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати основні підходи до дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками;
- з'ясувати основні терміни та поняття, пов'язані з дезадаптацією підлітків;
- визначити методи і принципи дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками;
- дослідити сутність соціальної роботи з дезадаптованими підлітками;
- пораналізувати нормативно-правові засади соціальної роботи з дезадаптованими підлітками;
- дослідити закордонний досвід соціальної роботи з дезадаптованими підлітками;
- проаналізувати сучасний стан соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали внаслідок воєнної агресії;
- дослідити діяльність органів контролю та реалізації соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали внаслідок воєнної агресії;

- розробити програму для ефективної соціальної роботи під час надання підтримки та допомоги підліткам, які мають проблеми дезадаптації в умовах воєнного стану.

Гіпотеза полягає в тому, що соціальна робота з дезадаптованими підлітками набуватиме результативності за умови впровадження нових та удосконалення вже існуючих програм тренінгів, які б спрямовувалися на підвищення рівня кваліфікації працівників соціальної сфери та спеціалістів, що працюють з дітьми загалом та безпосередньо підлітками, їх розвиток, самоаналіз, самоосвіту, розробку нових способів допомоги дезадаптованим підліткам та підліткам, які постраждали саме від військової агресії.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

1.1. Підходи до дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

За останні роки проблематика питання соціальної адаптації дітей набирає розголосу не лише в Україні, а й у світі загалом. Все починається із формування «сімейних стандартів». В Україні це – пострадянська освітня тема, невміння та неприйнятність потреби в обговоренні проблем та інші речі, що призводять до нездорових стосунків у сім'ї, та, зрештою, до розлучення. Якщо звернутись до статистики, то це кожна друга родина. За червень – грудень 2023 року в країні було зафіксовано 10 139 справ про розлучення. Це на 33% вище за аналогічний період минулого року – 7632 родини [13].

Найбільше від розлучення страждають діти, насамперед підлітки. Адже, їхнє життя кардинально змінюється, коли батьки розлучаються. Реакція підлітків на процес розлучення батьків, вибір, який не залежить від них, може бути найнесподіванішою: депресивний стан, ізоляція від близьких і соціуму загалом, смуток та безсоння тощо. Вони відчувають тривогу та не розуміють її першочергову причину, відповідно й не можуть собі допомогти [24]. Попри те, що українське законодавство чітко визначає, що батько і мати мають рівні права, суд після розлучення, зазвичай, залишає дитину з жінкою – справді, суди здебільшого віддають перевагу матері під час визначення місця проживання дитини після розлучення (ст. 141 СК України) [55].

Соціальні працівники вивчають основні аспекти сім'ї не тільки для вирішення проблем, що вже виникли, а й для того, щоб вчасно попередити виникнення нових та всесторонньо запобігти відхиленням у соціальному житті та розвитку дітей у майбутньому.

Один з основних аспектів найважливіших напрямів в соціальній роботі є робота з дітьми які потрапляють до окремої категорії. Наукові джерела пропонують різні терміни для визначення такої категорії, а саме: «важкі» або «важкі для виховання» діти, «педагогічно занедбані» та «проблемні діти», «дезадаптовані діти» або «діти групи ризику».

Отже, ці назви відбивають різні погляди дітей. Визначення «важкий», та «педагогічно занедбаний», «проблемний» надаються дітям з позиції вихователя або педагога, для якого вони створюють «особливі труднощі», і тим самим педагоги виділяють серед «нормальних» дітей, «проблемних». Ця думка лежить в основі традиційного педагогічного підходу до дітей загалом.

Діти в період підліткового віку не лише мають потребу задовольнити свої пізнавальні інтереси, але й прагнуть до нового соціального статусу. Це період, коли формується нове психофізіологічне утворення – внутрішня позиція дитини, і відбувається становлення «базових основ особистості».

І. Ф. Аршава виокремлює такі групи факторів, що мають вплив на першочерговий процес дезадаптації підлітків [5, с. 56]:

- спадкові: генетичні особливості, такі як рівень емоційної стійкості, темперамент, рівень інтелекту; спадкові риси, пов'язані зі статевою, етнічною або соціоекономічною приналежністю;

- психолого-педагогічні: сімейне виховання та конфлікти в родині, стиль батьківства (авторитарний, пермісивний або демократичний), педагогічні методи, адаптація до шкільного середовища тощо;

- соціальні: економічні обмеження (низький рівень доходу сім'ї), соціальна ізоляція, статева та/або расова дискримінація, різнобарвність культур, соціальні нерівності.

Отже, ці фактори, як в комплексі, так і окремо, можуть сприяти або ускладнювати процес адаптації дітей в школі, і саме їх розуміння дозволяє розробляти ефективні підходи до підтримки дитини в процесі навчання.

Активність соціальної особистості є провідною властивістю, що визначає її здатність до самореалізації та адаптації до навколишнього соціального

середовища. Це означає, що особистість проявляє активність у своєму виборі норм, цінностей та соціальних ролей, а також у здійсненні самоконтролю і саморегуляції власної поведінки.

Виокремлюють такі аспекти активності соціальної особистості [24]:

- активно-виборче ставлення до норм і цінностей, тобто соціальна особистість має здатність активно обирати ті норми, цінності та життєві принципи, що відповідають її власним переконанням та цілям. Вона аналізує соціальні стандарти, порівнює їх зі своїми власними цінностями і відбирає ті, що найбільше відповідають її індивідуальним потребам та поглядам;

- особистісні ціннісні орієнтації, що полягають у тому, що активна соціальна особистість ретельно розмірковує про свої цінності, відділяє важливе від другорядного і спрямовує свої зусилля на досягнення цілей, що відповідають її внутрішнім переконанням;

- здатність до саморегуляції поведінки. Активна соціальна особистість розвиває цю навичку, щоб ефективно взаємодіяти з однолітками та досягати своїх цілей незважаючи на зовнішні впливи.

Отже, загалом ці аспекти демонструють, що активна соціальна особистість має високий рівень самосвідомості, аналізує та оцінює соціальні ситуації, і готова нести відповідальність за свої дії та вчинки. Це допомагає їй успішно і адаптивно функціонувати у різних соціальних ситуаціях та мати соціально-активне життя.

Варто звернути увагу на дослідження С. В. Андрійчука, де значна увага приділяється аналізу соціальних детермінант девіантності, тобто відхиленням від соціально прийнятих норм та цінностей, що можуть призвести до дезадаптації у підлітків. Основний акцент робиться на впливі соціального середовища, що охоплює сімейні та шкільні фактори, економічну ситуацію та загальний соціокультурний контекст.

Проте, важливо зазначити, що це дослідження не виключає впливу індивідуальних особливостей дитини на процес дезадаптації. Спроби ідентифікувати та враховувати такі індивідуальні фактори, як темперамент,

рівень інтелекту, особистісні особливості тощо, можуть допомогти краще зрозуміти причини девіантної поведінки та виробити ефективніші стратегії підтримки та корекції для підлітків з дезадаптованим статусом.

Такий інтегрований підхід дає розуміння того, що дезадаптація підлітків є складним явищем, що визначається взаємодією різноманітних факторів на різних рівнях, від індивідуальних особливостей до соціокультурного середовища. Тому для розуміння і ефективної підтримки підлітків з дезадаптованим статусом необхідно враховувати всі аспекти їхнього життя та довкілля [4, с. 26].

Інтегрований підхід підводить до думки, що сучасний стан українського суспільства не лише не сприяє розв'язанню проблеми дезадаптації підлітків, а навпаки, поглиблює її. Він впроваджує свій ряд факторів, що впливають на збільшення числа соціально-дезатаптопованих підлітків:

- велика комерціалізація соціуму;
- існуюча колись низка соціальних інститутів, що раніше займалися вихованням дитинства, а наразі ліквідовані, або закінчили своє існування з погляду на реформи, зміну законодавства на муніципальному або державному рівні;
- погіршення економічного та соціального стану молоді сім'ї (нестабільний та низький дохід, неякісні умови для комфортного навчання та існування дитини загалом);
- антикультурність молодого покоління та моральна занедбаність підлітків;
- криміналізація суспільства, підвищення впливу культу;
- втрата престижу вищої освіти та віри в справедливий та одночасно великий дохід.[2, с. 5–7].

Г. М. Ніщук підкреслює, що дезадаптація є складним і самостійним психологічним явищем, яке виникає внаслідок невідповідності стабільного психічного розвитку дитини та її психосоціального статусу до вимог нового оточуючого середовища. Він підкреслює, що важливо вчасно розпізнати та

враховувати цю невідповідність та дисбаланс у психічному розвитку особистості дитини, яка тільки починає пізнавати світ та самореалізовуватися в житті [12, с. 150].

Викладений підхід підкреслює необхідність ретельного аналізу психічного стану та соціального статусу дитини на ранніх етапах її розвитку, щоб вчасно виявити можливі дисфункціональні аспекти та вжити заходів для попередження або корекції дезадаптаційних проявів. Це вимагає від фахівців та батьків точного спостереження, системного аналізу та відповідального підходу до розвитку та виховання дитини.

Такий підхід сприяє створенню ефективних програм та стратегій підтримки дитини в процесі адаптації до нового соціального середовища, що сприяє позитивному розвитку її особистості та соціальній інтеграції [12, с. 150-154].

Соціальна адаптація підлітків тісно пов'язана з глибокими відхиленнями у розвитку особистості та розвитком симптомокомплексів, що викликають девіантну поведінку. Термін «симптомокомплекс» використовується в медицині та психології для опису групи симптомів, що зазвичай спостерігаються разом у певному стані або захворюванні. Симптомокомплекс може охоплювати фізичні симптоми (такі як біль, запаморочення, слабкість), психічні симптоми (наприклад, тривогу, депресію, десперсію) або комбінацію обох [41, с. 379; 45].

Такі комплекси симптомів допомагають психологам та соціальним працівникам класифікувати та розуміти характерні ознаки конкретного захворювання або стану, що дозволяє встановити діагноз та розробити відповідний план лікування або підтримки. Вони також можуть використовуватися для спрощення опису певних клінічних ситуацій та сприяти швидшому виявленню та управлінню певними станами. Підлітковий вік, передусім більш старший період, є періодом інтенсивної біологічної трансформації організму та виражених психоендокринних змін, що суттєво впливають на фізичний, психологічний та соціальний розвиток особистості.

Цей період часто характеризується значними змінами в фізіології, зокрема швидкий ріст, розвиток статевих ознак, зміни у складі тіла та структурі мозку.

Також у цей період відбуваються значні перетворення в емоційній та психологічній сферах. Це період пошуку власної ідентичності, формування самооцінки та встановлення соціальних зв'язків. Підлітки в цей час намагаються зрозуміти себе та свій світ, а також визначити свої цілі та цінності [43].

«Критичний період» підліткового віку вказує на те, що цей час має велике значення для подальшого розвитку особистості. Інтенсивні зміни, що відбуваються, роблять цей період критичним для формування основних рис особистості, встановлення здорового способу життя, а також для вироблення навичок соціальної взаємодії та адаптації до змін у середовищі.

Від правильної підтримки та розвитку, навчання у цей період залежить їхнє подальше благополуччя та успіх у житті. Цей період характеризується підвищеною загальною та нервовою реактивністю, що збільшує ризик виникнення різних міжприкордонних нервово-психічних розладів [61, с. 13–16]. Пов'язані з цими розладами поведінкові відхилення значно зростають. (В. А. Абшайхова, Н. О. Сирота, Є. А. Бабаян, Б. Ф. Райський, Г. М. Шкільова).

Також слід зазначити, що підліткове мислення має певні особливості, що впливають на інтелектуальну та поведінкову сфери. По-перше, підлітки схильні до крайніх оцінок фактів і подій – перебільшення чи применшення. По-друге, вони прагнуть до глобалізації мислення і роблять остаточні висновки на основі неповної інформації. По-третє, їхні висновки часто базуються на позиціях максималізму, без урахування нюансів [9, с. 341–342].

Отже, активна соціальна особистість має високий рівень самосвідомості, здатність аналізувати та оцінювати соціальні ситуації, і готовність приймати відповідальність за свої дії та вчинки. Це дозволяє їй успішно адаптуватися до різних соціальних ситуацій та досягати соціально-активного життя.

Дослідження С. В. Андрійчука підкреслює значення соціальних детермінант девіантності, таких як відхилення від соціально прийнятих норм і

цінностей, що можуть призвести до дезадаптації у підлітків. Основна увага приділяється впливу соціального середовища, охоплюючи сімейні та шкільні фактори, економічну ситуацію та загальний соціокультурний контекст. Водночас дослідження визнає значущість індивідуальних особливостей дитини, таких як темперамент, рівень інтелекту та особистісні характеристики, у процесі дезадаптації. Ідентифікація та врахування цих факторів допомагає краще зрозуміти причини девіантної поведінки та розробити ефективні стратегії підтримки і корекції для підлітків з дезадаптованим статусом.

Інтегрований підхід, що враховує як соціокультурне середовище, так і індивідуальні особливості дитини, дозволяє визначати дезадаптацію підлітків як складне явище, що формується під впливом різних факторів. Для ефективної підтримки підлітків з дезадаптованим статусом необхідно враховувати всі аспекти їхнього життя та оточення.

1.2. Категоріально-понятійний аналіз дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

Сучасне суспільство стикається з безліччю викликів у сфері соціальної роботи, передусім коли йдеться про підлітків, які опинилися у складних ситуаціях дезадаптації. Поняття «дезадаптовані діти» охоплює широкий спектр особистісних, соціальних та психологічних проблем, з якими стикаються люди у важких життєвих обставинах.

Дезадаптованість може виникати з різних причин, таких як: сімейні конфлікти, бідність, насильство, психологічне та фізичне знущання. На жаль, це явище не є рідкістю у сучасному світі, і тому вирішення проблем, пов'язаних з дезадаптацією дітей, а саме підлітків, стає надзвичайно важливим завданням для соціальних робітників.

Дослідження основних категорій та понять щодо соціальної роботи з дезадаптованими підлітками може дозволити нам розглянути аспекти роботи з

цією категорією дітей, визначити їх потреби та виклики, а також з'ясувати оптимальні методи та підходи до надання їм необхідної підтримки та допомоги.

Перш за все, категоріально-понятійний аналіз визначає основні терміни та поняття, пов'язані з дезадаптацією підлітків, такі як «дезадаптованість», «соціальна робота», «підтримка», «реабілітація» та інші. Дослідження цих понять дозволяє доповнити їхню сутність та взаємозв'язок у контексті соціальної роботи з дезадаптованими дітьми.

Категоріально-понятійний аналіз спрямований на систематизацію та класифікацію цих понять, визначення їхніх основних характеристик та взаємозв'язків. Це дозволяє зрозуміти, які аспекти дезадаптації підлітків важливі для соціальної роботи, які фактори впливають на їхнє здоров'я та добробут, а також які стратегії можуть бути ефективними у підтримці цієї категорії дітей.

Крім того, категоріально-понятійний аналіз дозволяє виявити прогалини у розумінні та практичному застосуванні понять у сфері соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, а також визначити напрями подальших досліджень і розвитку методів роботи з цією категорією дітей.

Іноземні дослідники, стверджують, що категоріально-понятійний аналіз у дослідженні соціальної роботи з дезадаптованими підлітками допомагає нам уточнити та систематизувати різноманітні аспекти цієї складної проблеми, розкриваючи глибину та широту її впливу на життя дітей. Цей аналіз є головним етапом у розробці ефективних стратегій соціальної підтримки та реабілітації, спрямованих на відновлення дитячого добробуту та забезпечення їхнього повноцінного розвитку [65, 66].

Питання соціальної дезадаптації висвітлені у доробках Л. В. Дзюбко, О. Л. Кононко, В. В. Костіної, Н. О. Плоткіної тощо.

Виокремлюємо одне із можливих визначень поняття «соціальна дезадаптація». Соціальна дезадаптація – наслідок деформації процесу соціалізації, що виявляється в його розриві з традиціями, нормами, правилами, законами, прийнятими в суспільстві; в відхиленнях, спотворенні особистісних

структур (ідеалів, установок, цінностей); в розриві соціальних зв'язків і відносин зі значимими для дитини людьми; в обмеженні здатності виконувати соціальні функції; в звуженні кола або ослабленні інтенсивності провідних видів діяльності, необхідних для соціалізації дітей, зокрема підлітків, – ігри, пізнання, праці, спілкування [7, с. 23–28].

Термін «адаптація» виник у другій половині XVIII століття. Введення його у науковий словник пов'язане з ім'ям німецького фізіолога Ауберта. Саме він використовував даний термін для опису такого явища як адаптації чутливості органу зору (або слуху), що виражаються у підвищенні чи зниженні чутливості у відповідь на відповідний чинник [38, с. 85].

Адаптація (від лат. *adaptatio* – пристосування) в біології – в широкому розумінні – пристосування в процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів до певних умов існування; у вужчому – зміна чутливості органів відчуття в результаті пристосування їх до зміни сили діючих подразників. У навчанні – спрощення тексту для тих, хто починає вивчати якийсь навчальний предмет [16].

Сенс збереження гомеостазу, а саме пристосування, залишається й у психології. Особливо це виражено у тих психологічних концепціях, які спрямовані на аналіз взаємовідношення індивіда з оточуючим середовищем [38].

Саме соціальна адаптація є абсолютним синонімом до терміну «пристосування», у нашій інтерпретації – пристосування особистості до соціального середовища. Формування відносин з соціумом, можливість використання компромісів у поведінці з оточуючими, інтеграції людини в різні соціальні групи для розвитку своєї діяльності. Цей процес також може включати у себе прийняття нових цінностей соціального середовища, або ж різноманітні форми соціальної взаємодії які виникають.

Також, однією з найважливіших частин соціальної адаптації є соціалізація – це основний процес освоєння особистістю соціальних норм моралі і поведінкових процесів.

Соціальна та побутова адаптація полягає у пристосуванні об'єкта до нових умов життя (побутових змін) метою якого виступає поліпшення її стану, забезпечення психічної гармонії [43].

Економічна адаптація відбувається у новоутворених соціально-економічних умовах і діє на всі групи населення. Держава своєю чергою регулює цей процес за допомогою законодавства та соціального захисту населення, надаючи різнобічні пільги, субсидії, квоти, та іншу допомогу.

Комунікативна адаптація передбачає пристосування особистості до нових знайомств, відносин та узагальнено – розвиток соціальних навичок через нових людей. Це особливо важливо для позитивної адаптації дитини з дезадаптованою поведінкою або після переживання фізичних чи психологічних травматичних ситуацій. А ось, чи буде ефективною комунікативна адаптація залежить суто від особистості та її активного пристосування до нормального соціального середовища [43].

Дезадаптація – це процес зменшення або заниження адаптаційних можливостей людини в середовищі її перебування. Дезадаптація може проявлятися або непомітно, тобто протягом тривалого часу не буде ніяких видимих ознак, або ж різко і серйозно, не залишаючи можливості не помітити таку зміну в дитині. Дезадаптація вивчалася багатьма вченими, які виявили її наслідки з дитинства.

Саме поняття соціальної дезадаптації особистості означає порушення процесів взаємодії суб'єкта з довкіллям, спрямованих на підтримку балансу між організмом та середовищем. Цей термін з'явився порівняно недавно у психології та психіатрії. Використання поняття «дезадаптація» є досить суперечливим і неоднозначним, що пов'язано, перш за все, з оцінкою місця та ролі дезадаптивних станів по відношенню до таких категорій, як «норма» або «патологія», оскільки параметри поняття «норма» та «патологія» у психології ще недостатньо розроблені [43].

Дезадаптацію, згідно з дослідженнями українських науковців Ю. О. Приходько, Г. М. Шкільової, В. І. Юрченко, можна розглядати як процес

формування механізмів неправильного пристосування людини до свого оточення, що може виявлятися у порушенні поведінки, конфліктах, психосоматичних захворюваннях та реакціях, збільшенні рівня тривожності та несприятливому особистісному розвитку. Дезадаптація дитини/школяра означає, що він не може успішно адаптуватися до умов навчання в школі і не може адекватно взаємодіяти з оточуючими людьми згідно з вимогами. Часто ця проблема виникає вже на початковому етапі шкільного навчання через відсутність у дитини психологічної готовності до школи [51, с. 328]. Згідно з напрацюваннями О. Л. Кононко, шкільна дезадаптація дитини – це втрата мотивації до навчання, що виникає через недостатню підготовку до школи, некомпетентність педагогів і батьків. Це може призвести до емоційного напруження, поганої успішності, низької самооцінки та конфліктів з учителями і однокласниками [30, с. 8].

Згідно з практичним досвідом, дезадаптація проявляється в початковій школі та може виявлятися через різноманітні симптоми, що сигналізують про те, що дитина має проблеми з адаптацією до нового середовища навчання. Такі ознаки можуть свідчити про шкільну дезадаптацію:

- неуспішність в навчанні, а саме дитина має проблеми із засвоєнням матеріалу через несформованість навичок навчальної роботи;
- низька мотивація, що проявляється у відсутності бажання вчитися, а також у тому, що дитина не бачить сенсу у навчанні;
- збереження дошкільної орієнтації, тобто деякі діти можуть залишатися у дошкільному стані мислення, не сприймаючи новий шкільний контекст;
- низький розвиток довільності – проявляється у тому, що дитині важко самостійно приймати рішення та контролювати власні дії;
- емоційне неблагополуччя, наприклад: тривога, плаксивість, або конфлікти з оточуючими;
- психосоматичні захворювання, тому що стрес, може викликати фізичні симптоми, наприклад, такі як головний біль, шлунковий розлад тощо;
- відхилення в особистісному розвитку.

Ці симптоми можуть вказувати на потребу в додатковій підтримці та допомозі дитині у процесі адаптації до шкільного життя [1; 58].

А. А. Налчаджян розрізняє деякі типи особистісної непристосованості, а саме:

- тимчасова дезадаптація: порушення гармонії між особистістю та довкіллям, що призводить до активності особистості у пристосуванні;

- стійка ситуативна непристосованість особистості – відсутність у людини механізмів пристосування, бажання адаптуватися, але невміння це зробити. Це часто спостерігається у людей, які знаходяться у групі, але не прийняті нею. Це може призвести до «захисного комплексу, що призводить до ілюзійного сприйняття свого місця у групі»;

- загальна стійка непристосованість – постійний стан розчарування, який викликає патологічні захисні механізми. Синдроми неврозів та психозів є наслідком повторного використання захисних механізмів. Запобігти непристосованості – завдання психологів та соціальних працівників. Вивчення причин і динаміки непристосованості має важливе значення, оскільки її результат (непристосованість) є альтернативою пристосованості. Виявлення факторів непристосованості дає можливості і шляхи до їх подолання та запобігання [44].

Такі вчені як Л. І. Божович, С. Д. Максименко описують такі форми непристосованості:

- фізична: пов'язана з вродженими або набутими фізичними вадами людини, що обмежують працездатність, ускладнюють рухи, догляд за собою тощо;

- психічна: передбачає порушення психоемоційної сфери людини, супроводжується спотвореною оцінкою ситуації, втратою самоконтролю, неадекватною поведінкою;

- економічна: проявляється у нездатності задовольнити потреби у їжі, житлі й одязі у відповідних економічних умовах, що, з іншого боку, може виявитися бідністю, низьким рівнем життя;

- професійна: виявляється відсутністю роботи, невідповідністю рівня підготовки, незадоволеністю роботою, шкідливим впливом професійної діяльності та відсутністю необхідних умов на робочому місці;

- соціально-побутова: характеризується тим, що умови життя не відповідають потребам людини, наприклад, через військові конфлікти;

- правова: означає невизначеність або втрату правового статусу у суспільстві, через що людина не може реалізувати свої права [1, с. 112].

Соціокультурна непристосованість полягає в нездатності набути необхідного обсягу знань, цінностей, соціальних та культурних норм, прийнятих у суспільстві. Розглядаючи особистісну непристосованість на соціально-психологічному рівні, виділимо три основні типи:

- стійка ситуативна непристосованість, коли людина не знаходить шляхів адаптації в певних соціальних ситуаціях;

- тимчасова непристосованість, що усувається відповідними адаптивними заходами;

- загальна стійка непристосованість, що викликає розвиток патологічних захисних механізмів;

- наслідком соціальної та психологічної дезадаптації є стан особистісної дезадаптації, з яким і стикаються підлітки.

І. Д. Бех підкреслював, що в основі дезадаптивної поведінки лежить конфлікт, під його впливом поступово формується неадекватна реакція на умови та вимоги середовища у вигляді тих чи інших поведінкових відхилень як реакції на систематичні постійно провокуючі фактори, з якими людина не в змозі впоратися [10, с. 45–48].

Соціальна робота – це професійна діяльність, метою якої є допомога людям у вирішенні їх проблем, збереженні та покращенні якості життя, а також створення умов для їх соціального розвитку та самореалізації. Основна мета соціальної роботи – сприяння та покращення добробуту та порядку в суспільстві. Спеціалісти із соціальної роботи працюють з різними категоріями людей, такими як діти, сім'ї, люди похилого віку, людям з інвалідністю,

безробітні, бездомні, жертви насильства та інші. Вони надають різні послуги, а саме: консультування, психосоціальна підтримка, посередництво в конфліктах, координація доступу до ресурсів та програм, а також розвиток спільнот та соціальних мереж. Соціальна робота заснована на принципах гуманізму, справедливості, толерантності та поваги до гідності кожної людини.

Реабілітація – це процес і практика підтримки та відновлення соціального функціонування людей, які зазнали або наражаються на ризик ізоляції чи соціальних обмежень через такі фактори, як інвалідність, хвороба, насильство, безробіття чи інші обставини. Основна мета реабілітації – створення умов, що дозволяють людині повернутися до активної участі в житті суспільства, реалізувати свої права та обов'язки, використовувати свій потенціал та реалізувати себе у різних сферах життя. Цей процес може охоплювати різні втручання та підтримку, такі як: професійна реабілітація, психосоціальна підтримка, навчання навичкам соціальної адаптації та інші заходи, спрямовані на покращення якості життя та незалежності людини.

Отже, адаптація – це складний процес, який визначається взаємодією дитини з оточуючим середовищем на трьох рівнях: біологічному, психологічному та соціальному. Соціальний рівень, своєю чергою, має подвійну роль. З одного боку, він містить вплив зовнішніх умов на дитину, а з іншого – враховує її активну участь у цьому процесі. Це процес викликаний зміною взаємодії дитини і середовища навколо неї, спрямований на оптимізацію шляхом корекції поведінки дитини та її оточення на основі оцінки змін. Це підтверджує, що соціальна адаптація є важливою складовою соціалізації, що охоплює пристосування до різних життєвих ситуацій, під час яких набувається соціальний досвід та засвоюються норми і цінності. Будь-яка адаптація збагачує соціальний досвід та сприяє подальшому пристосуванню дитини.

Соціальна адаптація дитини є багатогранним і динамічним процесом, що потребує комплексного підходу для його успішного здійснення. Розуміння цього процесу та розробка ефективних методів підтримки дезадаптованих

підлітків є головними завданнями соціальних працівників та дослідників цієї сфери. Ефективні стратегії соціальної роботи повинні враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, її особливості та умови в яких вона живе для забезпечення максимальної підтримки та сприяння успішній соціалізації.

1. 3. Методи і принципи дослідження соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

Під час пропонованого дослідження були використані такі теоретичні методи:

- аналіз наукової літератури;
- синтез;
- порівняння;
- класифікація;
- узагальнення;
- структурно-функціональний.

Аналіз наукової літератури – це фундаментальний етап, що допоміг нам осягнути контекст досліджуваної проблеми, оцінити вже існуючі підходи та знайти оптимальні шляхи вирішення питання дезадаптації підлітків у сучасних умовах. Цей метод був застосований на таких платформах баз даних як Google Scholar, НБУ ім. Вернадського тощо для пошуку наукових статей, книг, дисертацій та інших публікацій.

За допомогою цього методу нами був проведений огляд історичних аспектів розвитку соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, описані сучасні методи та технології соціальної роботи, а також встановлена їхня ефективність. Цей метод дав змогу виявити основні виклики у роботі з дезадаптованими підлітками, визначити прогалини у вже існуючих наукових працях.

У нашому дослідженні метод синтезу полягає в об'єднанні різноманітних даних, знань та результатів досліджень для створення цілісного уявлення про

проблему та розробки ефективних рішень. Цей метод дозволив нам інтегрувати інформацію з різних джерел, використати результати кількісних та якісних досліджень, а також практичний досвід для формування нових підходів та технологій у соціальній роботі.

У ході дослідження було здійснено систематизацію зібраної інформації за темами, підходами, методами та результатами, визначено ключові категорії, що є релевантними для дослідження. Цей метод також дав змогу сформулювати нові концепції та моделі соціальної роботи з дезадаптованими підлітками на основі інтегрованих даних, а також розробити практичні рекомендації та інтервенції. У процесі розробки комплексної програми підтримки підлітків з дезадаптацією за допомогою цього методу були об'єднані знання про психологічні, соціальні та педагогічні аспекти цього явища. Також один із аспектів цього методу полягав у аналізі результатів різних соціальних програм та проєктів для визначення найефективніших практик та їх подальшого впровадження.

Отже, за допомогою цього методу під час дослідження обраної проблематики було об'єднано та інтегровано різноманітні дані та знання для створення цілісного уявлення про проблему дезадаптації підлітків та розробки ефективних технологій соціальної роботи.

Метод порівняння є важливим у нашому дослідженні, адже за допомогою нього було виявлено схожі та відмінні риси між різними підходами, методами, програмами та технологіями соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. Цей метод допоміг оцінити ефективність різних інтервенцій, знайти відповідні практики та адаптувати їх до наших умов.

Цей метод насамперед полягає у проведенні безпосереднього порівняння за відповідними критеріями, наприклад, було порівняно різні програми соціальної адаптації для дезадаптованих підлітків, а також підходи до роботи із сім'ями у яких є такі діти. Також під час дослідження було порівняно національні та міжнародні практики соціальної роботи з цією категорією дітей, що надалі дозволяє адаптувати іноземні методики до сучасних умов України.

Це своєю чергою дало нам змогу визначити фактори, що впливають на ефективність обраних програм, технологій тощо.

Під час дослідження обраної теми був застосований метод класифікації, який дозволив систематизувати та впорядкувати інформацію про технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками. Цей метод допоміг структурувати дані, виділити основні категорії та типи технологій, а також проаналізувати їхні особливості та ефективність.

Основна перевага цього методу полягала у можливості структурувати великий обсяг інформації та виділити основні категорії, а також у сприянні кращому розумінню різних технологій та їхніх характеристик. Також цей метод дозволив нам виявити прогалини в уже існуючих дослідженнях та практиках.

Отже, ми вважаємо, що цей метод сприяє кращому розумінню різних підходів, виявленню ефективних практик та визначенню напрямків для подальших досліджень. Використання класифікації дозволяє забезпечити структурований підхід до аналізу та розвитку технологій соціальної роботи.

Під час нашого дослідження метод узагальнення полягав у інтеграції та синтезі інформації з різних джерел, що дозволило отримати загальне уявлення про проблему, виявити основні тенденції, принципи та ефективні практики. Цей метод допоміг сформулювати цілісне бачення технологій соціальної роботи, що сприяло розробці нових підходів та рекомендацій для практиків.

У межах цього методу було узагальнено досвід різних країн у сфері соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, здійснено аналіз успішних практик та можливості їхньої адаптації до сучасних нашої країни, а також досліджено дані про вплив соціально-економічних, психологічних та освітніх факторів на дезадаптацію цієї категорії дітей, сформовано комплексний підхід до вирішення проблеми. Цей метод забезпечив комплексний підхід до вирішення проблем дезадаптованих підлітків та сприяє підвищенню якості та ефективності соціальної роботи.

Під час дослідження також був використаний структурно-функціональний метод. У його межах було досліджено технології соціальної

роботи з дезадаптованими підлітками через аналіз їхньої структури та функцій, адже він базується на розгляді соціальних інститутів і процесів як систем, де кожен елемент має певне місце та виконує певну функцію.

За допомогою цього методу було досліджено структуру надання соціальних послуг підліткам, зокрема в державних та неурядових організаціях, а також здійснено аналіз взаємодії між різними організаціями та їхньої координації під час надання допомоги. У межах цього методу було розглянуто функції сім'ї, школи та інших навчальних закладів у процесі соціальної адаптації дезадаптованих підлітків, а також сформована оцінка впливу сімейних відносин на ефективність соціальної роботи. Окремо було розглянуто програми та заходи, спрямовані на підтримку підлітків, що мають проблеми з адаптацією, в освітньому середовищі.

В основі нашого дослідження покладено такі наукові принципи, як:

- об'єктивності – реалізований у тому, що дослідження базується на об'єктивних даних та фактах, а також використані надійні і валідні методи збору та аналізу дани;

- історизму – під час нашого дослідження явища/процеси розглядаються в їхньому історичному розвитку, відповідно це допомагло глибше зрозуміти сучасний стан досліджуваної проблеми;

- науковості – висновки та рекомендації базуються на науково підтверджених даних та теоретичних засадах, а огляд наукової літератури проведений з врахуванням існуючих досліджень в цій галузі;

- системності – полягає в аналізі технологій соціальної роботи з врахуванням взаємозв'язків між усіма компонентами системи;

- інтегративності – використання міждисциплінарного підходу для розробки ефективних технологій соціальної роботи, а також об'єднання різних теоретичних підходів для розробки комплексних технологій соціальної роботи;

- практичної спрямованості – результати дослідження можуть бути застосовані в реальній практиці соціальної роботи. Були розроблені конкретні рекомендації для фахівців соціальної роботи на основі результатів дослідження.

Отже, під час дослідження були застосовані комбіновані методи та принципи, що охоплюють кількісні та якісні підходи, документальний аналіз, активні та психологічні методи. Це дозволило отримати всебічну картину ситуації та розробити ефективні стратегії для підтримки дезадаптованих підлітків.

Підсумовуючи перший розділ, відзначимо, що дослідження проблем дезадаптованих підлітків наголошує на важливості комплексного підходу до їх соціальної адаптації. Успішна адаптація дитини охоплює взаємодію з різними чинниками, такими як: біологічні, психологічні та соціальні. Соціальний рівень має провідну роль, оскільки він враховує вплив зовнішніх умов на підлітка та його активну участь у власній адаптації.

Активна соціальна особистість, яка має високий рівень самосвідомості і здатність аналізувати соціальні ситуації, відіграє значну роль у цьому процесі. Вона допомагає дитині ефективно адаптуватися до нових умов і розвивати соціальні навички, необхідні для успішної інтеграції в суспільство.

Інституціональний метод дослідження є важливим інструментом для аналізу ролі різних інституцій у вирішенні проблеми дезадаптації підлітків. Застосування інституціонального методу дозволяє провести аналіз законодавства, ролі інституцій, ефективності програм, взаємодії між інституціями та врахування культурних та соціальних контекстів. Ці дослідження допомагають розробити рекомендації для покращення системи соціальної підтримки та захисту дезадаптованих підлітків.

Інтегрований підхід до аналізу цих проблем враховує соціокультурне середовище та індивідуальні особливості кожного підлітка, що сприяє розробці ефективних стратегій підтримки.

Комплексний підхід, що об'єднує різні програми та інтервенції, дозволяє не лише задовольняти потреби підлітків, але й ефективно оцінювати результати заходів для забезпечення їх успішної соціалізації і покращення якості життя. Загальне розуміння і підтримка соціальної адаптації є важливими аспектами соціальної роботи з дезадаптованими підлітками.

Ефективні стратегії повинні зосереджуватися на індивідуальних потребах кожного підлітка і на умовах, в яких вони знаходяться, для досягнення найкращих результатів у соціальній інтеграції. Використання структурно-функціонального методу дослідження і роботи з дезадаптованими підлітками, в поєднанні з інтегрованим підходом до аналізу їхніх потреб і умов, є необхідним інструментом для успішної адаптації та покращення якості їхнього життя.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

2.1. Сутність соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

Сутність соціальної роботи з дезадаптованими підлітками полягає у забезпеченні підтримки, допомоги та ресурсів для дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та мають проблеми з адаптацією до соціального середовища. Основною метою цієї діяльності є створення умов для поліпшення якості життя цих дітей, сприяння їхньому фізичному, емоційному, соціальному та психологічному розвитку [40, с. 133–136].

Соціальна робота з дезадаптованими підлітками передбачає встановлення довірчих відносин з цільовою аудиторією, збирання інформації про їхні потреби, визначення факторів, які спричиняють їхню дезадаптацію, та розробку імплементацію індивідуальних планів допомоги та підтримки [58, с. 34–35].

Соціальні працівники, що займаються цією проблематикою, володіють широким спектром компетенцій, включаючи знання соціально-психологічних та педагогічних аспектів, навички ведення спілкування та розв'язання конфліктних ситуацій, а також уміння працювати в мультидисциплінарних командних засадах [40, с. 137].

Однією з головних складових соціальної роботи з дезадаптованими підлітками є підтримка їхньої самооцінки, відчуття власної гідності та можливості досягнення успіху [11]. Це може включати психологічну підтримку, підтримку в навчанні, розвиток соціальних навичок та відновлення довіри до дорослих та соціальної системи загалом.

Тематика соціальної роботи з сім'єю, дітьми та молоддю: сім'я, дитинство, молодь; професійні та інші групи; незахищені верстви населення, з якими проводиться соціальна робота [45].

Вагоме значення у процесі надання допомоги та підтримки дезадаптованим підліткам мають духовні цінності: сукупність уявлень, норм поведінки, за допомогою яких задовольняються духовні потреби людини. Філософсько-теологічні науки, будучи аксіологічною системою, відіграють роль інтерпретатора цінностей. Духовність сприймається як характерна риса людської свідомості [38]. Вони стосуються дій, вчинків і життя людини. З аксіологічного погляду традиційними складовими духовних цінностей є істина, добро і краса.

Досі тривають дискусії щодо визначення сучасних підходів до надання послуг підліткам та людям загалом, що потребують допомоги та підтримки. Виокремлюємо такі найважливіші, на наш погляд, головні цінності соціальної роботи.

Дитина, а саме підліток, як і кожна людина, має право на підтримку з боку суспільства у складних ситуаціях не тільки тому, що вона може принести користь, але через розвиток дитячих здібностей та збагачення нематеріальної сторони життя. Діти з особливими потребами або діти, які мають статус інваліда, діти з моральними та фізичними відхиленнями та здорові діти мають багато спільного у своєму потенціалі бути щасливими та цінними для суспільства та для самих себе. Тому всім дітям повинні бути гарантовані гідність і права, хоча не всі можуть ними однаково користуватися. Повага до особистості є важливим аспектом у взаємодії з дітьми, які мають дезадаптовані проблеми. Існує багато способів виявлення поваги у різних соціальних та культурних контекстах. Повага передбачає прийняття дітей такими, які вони є, та дозвіл їм робити помилки та вчитися з них.

Право на самовизначення дозволяє підліткам приймати власні рішення на основі їхнього розвитку та розуміння себе. Це означає врахування їхніх думок та бажань у прийнятті рішень, навіть якщо це суперечить загальноприйнятим поглядам або думці професіоналів.

Правова залежність означає, що підлітки з дезадаптованими проблемами потребують підтримки та допомоги від інших. Вони можуть бути залежними від дорослих для навчання соціальним навичкам та розвитку своїх потенцій.

Розширення можливостей для підлітків з дезадаптацією полягає в створенні середовища, де вони можуть розвивати свої навички та відчувати себе важливими членами суспільства. Це може включати в себе роботу з ними над підвищенням самооцінки та соціальної адаптації, щоб вони могли бути успішними у своєму житті.

Соціальна робота з дезадаптованими підлітками базується на різноманітних теоретичних підходах та концепціях, що визначають сутність і методологію цієї діяльності. Одним з провідних підходів до соціальної роботи є системний. Він розглядає підлітка як частину складної системи, що охоплює родину, школу, спільноту та інші соціальні контексти. Цей підхід акцентує увагу на важливості розуміння взаємозв'язків між різними частинами системи та впливу цих взаємозв'язків на дитину.

Інший важливий аспект – це теорія розвитку, що вказує на необхідність врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини під час надання підтримки та впливу на її соціально-емоційний розвиток. Такі теорії розвитку, як наприклад теорія психосоціального розвитку Е. Г. Еріксона чи теорія розвитку Л. С. Виготського, можуть бути корисними для розуміння потреб та можливостей дезадаптованих підлітків.

Крім того, соціальна робота з дезадаптованими підлітками також ґрунтується на теоріях кризового інтервенування та травматичного стресу. Згідно з цими теоріями, важливо надати підліткам ефективну психосоціальну підтримку під час складних життєвих ситуацій та стресових подій, щоб допомогти їм подолати кризу та відновитися [70].

Якщо посилатися на «Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей», можна виокремити основні складові роботи з дезадаптованими дітьми:

- аналіз ситуації: соціальні працівники проводять аналіз життєвої ситуації дитини, враховуючи різні аспекти, такі як: сімейний контекст, економічний

статус, фізичний та психічний стан дитини, щоб зрозуміти її потреби та проблеми;

- розробка імплементації інтервенцій: на основі аналізу соціальні працівники розробляють індивідуальні плани допомоги для кожної дитини. Вони можуть охоплювати доступ до освіти, психологічної підтримки, соціальних послуг або навіть допомогу у вирішенні проблем у сім'ї;

- психосоціальна підтримка: індивідуальні консультації з психологом, групові заняття для зниження відчуття відчуження та підвищення самооцінки, а також робота з родинами для покращення їхніх стосунків з підлітками;

- сприяння інтеграції: робота з місцевими школами та іншими установами, щоб забезпечити підліткам доступ до освіти та інших послуг;

- моніторинг та оцінка: соціальні працівники проводять постійний моніторинг та оцінку ефективності наданих послуг для дезадаптованих підлітків, щоб впевнитися, що їм надається необхідна допомога та щоб вносити корективи у випадку необхідності [24].

Отже, під час аналізу наукової літератури в галузі організації допомоги та підтримки підлітків з дезадаптованими розладами стає очевидним, що ця проблема не лише актуальна, але й вимагає постійного удосконалення підходів та методів роботи. Хоча існують значні досягнення у цій сфері, виявлені недоліки свідчать про необхідність пошуку нових рішень.

Нова адаптована модель соціально-педагогічної роботи з підлітками та молоддю з дезадаптованими розладами є кроком вперед у цьому напрямку. Вона базується на принципах комплексного підходу та індивідуального підходу до кожного підлітка, що відображається в розробці індивідуальних програм підтримки. Цей новий підхід спрямований на покращення якості життя дезадаптованих дітей і молоді, а також на їхню соціальну інтеграцію.

Розвиток та впровадження подібних інноваційних моделей є важливим кроком у забезпеченні успіху цієї вразливої групи в сучасному суспільстві. Тільки шляхом поєднання наукових підходів з практичною діяльністю можна досягти значного прогресу в розв'язанні цієї складної соціальної проблеми.

2.2. Нормативно-правові засади соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

Захист інтересів підлітків – це можливість взяти участь у змінах для кожного з нас як для громадян та громадянок кожної країни, для кожної громадської та приватної організації, кожного національного лідера, кожної дитини та підлітка. Ці зміни потрібні у всьому світі для захисту прав та забезпечення постійного покращення життя підлітків. Вони починаються з конкретних дій, зроблених батьками, педагогами, майбутніми фахівцями різних сфер роботи з дітьми та молоддю. Визнання цього знайшло останнім часом своє відображення у підходах до змісту вищої педагогічної освіти. До державних стандартів окремих її напрямків – зокрема, це «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Корекційна освіта», – включено нормативні навчальні дисципліни соціально-правового характеру, метою вивчення яких є підготовка майбутніх фахівців цих галузей діяльності до конкретних дій у межах своєї компетенції у сфері захисту прав та інтересів дітей .

Соціальний працівник виступає важливим посередником між клієнтами та різними соціальними ресурсами. Його основна місія – забезпечення підтримки, допомоги та ресурсів для людей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Ця професія вимагає від соціального працівника не лише знань і навичок у сфері соціальних наук, але й емпатії, розуміння та вміння ефективно спілкуватися.

Крім індивідуальної роботи з клієнтами, соціальні працівники також активно співпрацюють з різними організаціями та установами. Ця співпраця може бути ключовою для успішного вирішення проблем клієнтів, оскільки вона дозволяє об'єднувати різні ресурси та експертність для досягнення спільних цілей.

Держава, зі свого боку, відіграє важливу роль у координації та підтримці діяльності установ соціальної роботи. Вона забезпечує законодавчу базу, фінансову підтримку та надає ресурси для розвитку соціальних програм та

послуг. Державні та неурядові організації спільно працюють, щоб забезпечити широкий спектр соціальних послуг та підтримки для різних груп населення.

Нормативно-правова база, що регулює соціальну роботу з дезадаптованими підлітками, включає: Конституцію України, в якій сформульовано принцип, Відповідно до статті 3 Конституції України «В Україні людина, її життя та здоров'я, її честь та гідність, її недоторканність та безпека.» вища соціальна цінність... Держава відповідає перед народом за свої дії» [31].

Нормативно-правові засади, що визначають межі діяльності соціальних працівників, які працюють з дезадаптованими підлітками, та забезпечують захист їх прав і інтересів. Україна має ряд нормативно-правових актів, які регулюють соціальну роботу із дезадаптацією підлітків. Деякі з основних законодавчих актів у цій сфері містять:

- Закони України «Про захист дітей», «Про основи соціального захисту бездомних дітей», «Про органи та служби для дітей та спеціальні установи для дітей», «Про соціальну роботу з сім'єю, дітьми та молоддю», «Про забезпечення умов організаційно-правової соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків» [20; 21; 22];

- Конституція України 1996 року офіційно закріпила статті про права дитини (статті 24, 51, 52, 92) [31];

- Закон України «Про охорону дитинства» (26.04.2001), встановлює широкий спектр заходів для забезпечення захисту прав та інтересів дітей.

Цікавим з погляду нашого дослідження є Закон України «Про охорону дитинства». Основні положення цього закону передбачають:

- визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних принципів охорони дитинства, включно з удосконаленням законодавства щодо правового та соціального захисту дітей, з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у цій галузі;

- забезпечення необхідних умов для збереження здоров'я, навчання, виховання та розвитку дітей у всіх аспектах їх життя. Це передбачає створення

сприятливого середовища для соціально-психологічної адаптації та активної участі дітей у суспільному житті, зокрема, у стабільній та поважній сімейній обстановці;

- реалізація державної політики через конкретні програми захисту дітей, надання соціальних пільг та гарантій у процесі виховання, навчання та підготовки до праці, а також сприяння науковим дослідженням актуальних проблем, пов'язаних з дитинством;

- встановлення відповідальності перед законом для юридичних та фізичних осіб за порушення прав і законних інтересів дитини, а також за заподіяння їй шкоди. Цей закон створює комплексну систему захисту прав дитини на основі системного підходу, де увага приділяється взаємодії між дитиною, сім'єю та суспільством [21].

Основна система соціальної роботи з дезадаптованими підлітками базується на Законі України «Про соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю», а відповідно до розділу другого цього закону – соціальні служби для дітей та молоді, соціальний супровід дітей та молодість, здійснюється соціальна профілактика серед дітей та молоді, соціальна реабілітація дітей та молоді [22].

Раніше турбота про дітей, підлітків та їхній захист розглядалися в розрізі надання допомоги тим, хто її потребує. Конвенція ООН про права дитини визначила новий підхід до забезпечення її прав: діти ще від народження мають усі основні свободи та невід'ємні права кожної людини. Всесвітній Рух в Інтересах Дітей є провідною силою у боротьбі за права дитини. Міжнародне співтовариство в особі Організації Об'єднаних Націй вже кілька десятиліть працює над тим, щоб створити дітям усього світу якнайкращі умови для життя і всебічного повноцінного розвитку. Наслідком цієї праці став ряд міжнародних документів надзвичайної ваги, що стосується прав дитини і забезпечення виживання, захисту, розвитку дітей.

Необхідністю захисту прав дитини, створення умов для повноцінного життя та розвитку було продиктовано прийняття ряду законів, програм і на Україні Шістнадцять років пройшло з того часу, як Верховна Рада України

ратифікувала «Конвенцію про права дитини». Фактом ратифікації наша країна поклала на себе відповідальність перед світовим співтовариством щодо забезпечення на своїй території всіх положень Конвенції.

Останнім часом в Україні відбулися значні зміни у сфері соціального захисту дітей, особливо тих, які опинилися у складних життєвих обставинах, таких як соціально незахищені верстви населення, діти-сироти, особи, позбавлені батьківського піклування, діти та підлітки з інвалідністю. Україна взяла курс на реформування системи опіки та піклування над дітьми, розвиток різних форм сімейного виховання, створення системи прийомних сімей, збільшення рівня внутрішнього усиновлення та кількості соціальних служб для допомоги малозабезпеченим громадянам, дітям і підліткам.

Для успішної діяльності соціального працівника і виконання покладених на нього завдань необхідна тісна співпраця з іншими установами соціального захисту неповнолітніх, фахівцями різних галузей та широкими верствами населення. Сфера соціального захисту дітей та підлітків вимагає не лише діяльності відповідних установ для неповнолітніх, але і координації зусиль кількох державних інституцій, оскільки вона є міждисциплінарною проблемою.

Зростання обсягу роботи соціального працівника та збільшення кількості клієнтів, які потребують допомоги, може призвести до відходу роботи з підлітками на другий план, що негативно впливає на ситуацію дезадаптації.

Удосконалення соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та підлітками має бути спрямоване на вдосконалення знань і навичок спеціалістів, розвиток їх здатності до розробки інноваційних методів і видів діяльності, а також на зміцнення співпраці з іншими установами соціального захисту неповнолітніх.

Отже, спільні зусилля соціальних працівників, організацій та держави є ключовим чинником у вирішенні соціальних проблем та забезпеченні підтримки для тих, хто цього потребує. Саме завдяки цій співпраці можна забезпечити більш ефективну та комплексну допомогу для дезадаптованих підлітків та їх сімей [59].

Діти та підлітки рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом, (положення щодо загальних гарантій захисту прав дитинства) [31].

Отже, нормативно-правові засади соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та підлітками – це комплекс міжнародних і національних правових актів, що забезпечують права дітей та регулюють діяльність соціальних служб. Дотримання цих засад є необхідною умовою для ефективного захисту, підтримки та реабілітації дезадаптованих дітей, а також для забезпечення їхніх прав та благополуччя в суспільстві.

2.3. Закордонний досвід соціальної роботи з дезадаптованими підлітками

Закордонний досвід соціальної роботи з дезадаптованими підлітками становить безцінний ресурс для розвитку ефективних стратегій та програм, спрямованих на полегшення цієї проблеми. Різноманітність підходів до соціальної роботи з дезадаптованими підлітками у різних країнах свідчить про необхідність адаптації практик до конкретних умов та контексту.

У США, наприклад, система соціальної роботи з дезадаптованими підлітками часто базується на децентралізованому підході, залежному від правил та регулювань штатів. Це дозволяє враховувати регіональні та місцеві особливості, а також забезпечує широкий спектр програм та послуг, що враховують різноманітні потреби цих дітей та їх сімей [69].

У Німеччині соціальна робота з дезадаптованими підлітками має високий стандарт, що охоплює широкий спектр послуг, таких як психологічна, медична та педагогічна підтримка. Цей підхід базується на централізованій федеральній системі, яка забезпечує уніфіковані стандарти та гарантує високий рівень послуг у всіх регіонах [67].

У Франції, децентралізовані елементи співіснують із централізованою системою, де надаються різноманітні програми та послуги для дезадаптованих підлітків та їх сімей. Ця країна активно працює над розвитком мережі соціальних служб, що надають підтримку та допомогу у різних аспектах дезадаптації [67].

У сучасному світі проблеми молоді набувають все більшого значення, і Україна не є винятком. Багато з цих проблем спільні для різних країн, зокрема США. Незважаючи на те, що деякі країни досягають певних успіхів у вирішенні соціально-педагогічних проблем молоді, рівень злочинності серед неповнолітніх залишається достатньо високим. Однак у США було накопичено значний досвід в організації соціально-педагогічної профілактичної роботи з неповнолітніми, які мають девіантну поведінку.

У останні десятиліття в США спостерігається постійний пошук ефективних шляхів вирішення проблем молоді, пов'язаних з освітою, розвитком, вихованням і захистом підростаючого покоління. Державна молодіжна політика передбачає об'єднання окремих програм і проектів для молоді з одночасним посиленням регуляторної ролі держави. Основні завдання молодіжної політики полягають у сприянні вільному розвитку особистості, вирішенні конкретних проблем молодого покоління та пошуку можливостей для фінансування відповідних програм. Головна мета полягає у всебічному розвитку особистості молоді та попередженні девіантних проявів [69].

США славляться своєю системою ювенальної юстиції, що об'єднує педагогів, психологів, соціальних працівників, батьків і підлітків з девіантною поведінкою, а також різні установи, відповідальні за профілактику та корекцію девіантної поведінки неповнолітніх. Робота з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, в США має системний характер і може бути прикладом для наслідування як у сфері правової системи, так і в організації соціальних служб. Особливо привабливою є інтеграція всіх інституцій (державних, приватних, громадських, релігійних) для вирішення завдань попередження девіантної поведінки молоді. Отже, вивчення та аналіз американського досвіду,

а також впровадження певних ідей роботи з проблемними підлітками у вітчизняний освітній простір є актуальною соціально-педагогічною проблемою [28].

Аналіз сучасної системи соціально-педагогічної роботи та підтримки підлітків з проблемами у поведінці в США показує, що вона має складну та гнучку структуру. Вона включає як державні служби, так і приватні ініціативи. В цілому, цю систему можна охарактеризувати як децентралізовану, оскільки її функціонування залежить від різних соціальних програм, що регулюються федеральним законодавством окремого штату, а іноді і спільно. Локальні влади також приймають окремі програми, що дозволяє більш повно враховувати потреби кожного регіону [28].

Система соціальної роботи з підлітками в Німеччині ґрунтується на важливій ролі держави та законодавчому регулюванні, спрямованому на підтримку молодих сімей та організацій молоді. Ця стратегія відзначається відповідальністю держави за інтеграцію підлітків з різних соціальних груп і передбачає створення соціальних програм, що доступні для всіх громадян.

Федеральний фонд для дітей та молоді в Німеччині відіграє провідну роль у фінансовій підтримці національної політики з урядування підлітками, які зазнають адаптаційних труднощів [66].

Соціальна робота з молоддю орієнтується на провідні напрямки державної політики:

- встановлення законодавчої бази для соціальної роботи з дітьми та молоддю;
- розробка та впровадження програм соціального розвитку та підтримки на рівні держави, регіонів та місцевостей;
- створення сприятливих умов для повноцінного розвитку молоді, наприклад, можливість вибору різноманітних діяльностей та активну участь у культурних, спортивних та творчих ініціативах;

- надання різноманітних видів соціальної підтримки, таких як: консультування, допомога у сферах соціального, медичного, психологічного, педагогічного та правового характеру;

- управління соціальною сферою для розв'язання соціальних проблем на рівні владних структур та громадських організацій;

- профілактика негативних явищ та їх наслідків через різні форми соціальної роботи;

- розробка та впровадження комплексу реабілітаційних заходів для дітей та молоді, які постраждали від насильства або опинилися в екстремальних ситуаціях, з метою відновлення їхніх соціальних та психофізичних функцій [65; 66].

В американському досвіді соціально-педагогічної превентивної роботи з неповнолітніми передусім приваблює інтеграція всіх інститутів, як державних, так і приватних, громадських та релігійних, з метою вирішення завдань профілактики девіантної поведінки серед молоді [38]. Тому вивчення та аналіз американського досвіду та впровадження окремих ідей роботи з проблемними підлітками у вітчизняний освітній простір визнається актуальною соціально-педагогічною проблемою.

У Франції діє ряд організацій, що надають соціальну підтримку та захист дітей та молоді. Французька асоціація рятування дитинства (UFSE) є однією з перших, що взяла на себе завдання вирішення проблеми «дитина в складній ситуації». У країні діє телефонна гаряча лінія для прийому повідомлень про випадки жорстокого поводження з дітьми (SNATEM) [64].

Звіт обсерваторії децентралізованих соціальних дій (ODAS) свідчить, що насильство над дітьми та підлітками набуває різних форм: фізичного, сексуального, психологічного та емоційного, навіть з боку членів родини [64]. У таких ситуаціях соціальний працівник часто стає єдиною опорою для молодих людей, які опинилися у скрутному становищі.

Проте молоді люди не лише стають об'єктами насильства, але й іноді його суб'єктами. Асоціальна поведінка підлітків є проявом соціального

протесту та спробою відповісти на відчуття відчуження у суспільстві. Для вирішення цих проблем існують установи соціальної профілактики, які шукають найефективніші соціально-педагогічні методи залучення молоді до суспільного життя. Вони надають допомогу школярам у виконанні домашніх завдань, сприяють пошуку роботи, інтеграції іммігрантів та біженців, а також здійснюють вуличну та соціокультурну анімацію [28, с. 92].

Мета соціокультурної анімації полягає у гуманізації вільного часу та спонуканні до певних видів діяльності. Аніматор завжди виступає як активний учасник групи, спонукаючи до позитивного наслідування. Його діяльність спрямована на формування загальної культури, розвиток творчих здібностей та активізацію процесу спілкування та самореалізації.

Тому досвід соціальної роботи з проблемними дітьми та підлітками зарубіжних країн є цінним і може бути використаним в нашій роботі з дезадаптованими підлітками.

Загальний огляд підходів та практик соціальної роботи з дезадаптованими підлітками в США, Німеччині та Франції розкриває важливі аспекти, що враховуються в кожній країні для забезпечення підліткам належної підтримки та захисту. Кожна з цих країн має власні унікальні специфічні характеристики, що впливають на організацію та надання соціальних послуг, але одночасно вони демонструють спільну мету – забезпечити безпеку, добробут та розвиток дезадаптованих підлітків [28].

У США система соціальної роботи з дезадаптованими підлітками зазвичай базується на децентралізованому підході, де відповідальність за захист та підтримку дітей покладається на штати та місцеві уряди [28]. Це дозволяє кожній державі розвивати власні програми та стратегії, які враховують особливості місцевих потреб та ресурсів. Підходи охоплюють широкий спектр програм: від допомоги в домашньому середовищі до установчої опіки, а також акцентують увагу на прийомній та усиновлювальній опіці, альтернативним методам розміщення та підтримці сімейних зв'язків.

У Німеччині система соціальної роботи має високий стандарт, що охоплює різноманітні аспекти дезадаптації, включаючи психологічну, медичну та педагогічну підтримку. Централізована федеральна система надає уніфіковані стандарти та гарантує високий рівень послуг у всіх регіонах країни. Підходи базуються на індивідуальному та системному підходах до інтервенцій, зокрема, на терапевтичній, освітній та медичній допомозі [28].

У Франції, соціальна робота з дезадаптованими підлітками також ґрунтується на централізованій системі, але має елементи децентралізації, що дозволяють реалізувати різноманітні програми та послуги для дезадаптованих підлітків та їх сімей. Багато уваги приділяється роботі з громадою та партнерствам з неприбутковими організаціями для забезпечення допомоги дезадаптованим підліткам [28].

Отримана інформація може бути впорядкована у вигляді таблиці для зручного порівняння підходів трьох країн та України до боротьби з проблемою дезадаптації підлітків [61; 62]. Така таблиця може бути корисною для виділення спільних та унікальних аспектів роботи кожної країни у цій сфері (таб. 1.1) див. (Додаток А).

Узагальнюючи треба відмітити, закордонний досвід у сфері соціальної роботи з дезадаптованими підлітками надає цінні висновки та рекомендації для покращення системи підтримки цієї вразливої групи в Україні. Адаптація підходів до конкретних умов і контексту кожної країни є провідною, а врахування місцевих культурних, економічних та інституціональних особливостей може забезпечити більш ефективну допомогу.

У США, де система соціальної роботи базується на децентралізованому підході, важливою є гнучкість у впровадженні програм, що враховують місцеві потреби та ресурси. Німеччина, яка має централізовану систему, показує, як уніфіковані стандарти та гарантовані рівні послуг можуть сприяти ефективному захисту та підтримці дітей. У Франції, де соціальна робота також централізована, вдалим є використання партнерств з громадою та неприбутковими організаціями для надання допомоги.

Ці приклади демонструють, що немає універсального підходу до соціальної роботи з дезадаптованими дітьми, але важливо взяти найкращі практики з інших країн.

Отже, підсумовуючи другий розділ, відзначимо, що аналіз наукової літератури вказує на актуальність і необхідність постійного вдосконалення підходів до допомоги дітям та підліткам з дезадаптаційними розладами. Існуючі досягнення свідчать про прогрес у цій сфері, проте виявлені недоліки вказують на потребу в нових рішеннях. Нова адаптована модель соціально-педагогічної роботи, заснована на принципах комплексного та індивідуального підходів, має на меті покращення якості життя і соціальну інтеграцію цієї вразливої групи. Розвиток і впровадження таких інноваційних моделей є основними для досягнення значного прогресу в розв'язанні цієї складної соціальної проблеми через поєднання наукових підходів з практичною діяльністю.

Успішна діяльність соціального працівника вимагає тісної співпраці з іншими установами соціального захисту, фахівцями різних галузей та широкими верствами населення. Сфера соціального захисту дітей є міждисциплінарною проблемою, що потребує координації зусиль кількох державних інституцій. Зростання обсягу роботи та збільшення кількості клієнтів може негативно впливати на якість роботи з дітьми. Тому удосконалення соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та підлітками повинно охоплювати підвищення кваліфікації спеціалістів, розробку інноваційних методів та зміцнення співпраці з іншими установами. Спільні зусилля соціальних працівників, організацій та держави є основними для вирішення соціальних проблем та надання підтримки дезадаптованим підліткам та їх сім'ям. Усі діти мають рівні права незалежно від їх походження чи статусу народження, а будь-яке насильство та їх експлуатація повинні суворо переслідуватися законом.

Зарубіжний досвід у сфері соціальної роботи з дезадаптованими підлітками надає цінні висновки та рекомендації для покращення системи

підтримки цієї вразливої групи в Україні. Адаптація підходів до конкретних умов і контексту кожної країни є провідною, а врахування місцевих культурних, економічних та інституціональних особливостей може забезпечити більш ефективну допомогу.

Приклади з США, Німеччини та Франції демонструють, що немає універсального підходу до соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, проте важливо взяти найкращі практики з інших країн. У США важливою є гнучкість у впровадженні програм, що враховують місцеві потреби та ресурси. Німеччина, зі своєю централізованою системою, показує, як уніфіковані стандарти та гарантовані рівні послуг можуть сприяти ефективному захисту та підтримці підлітків. Франція, де соціальна робота також централізована, вдало використовує партнерства з громадою та неприбутковими організаціями для надання допомоги.

Отже, міжнародний досвід у сфері соціальної роботи з дезадаптованими підлітками надає цінні вказівки для вдосконалення системи підтримки в Україні. Варіативність підходів та гнучкість у їх адаптації до конкретних умов є шляхом до успіху. Використання найкращих практик з інших країн сприятиме покращенню власної системи підтримки та захисту підлітків у вразливому становищі.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

3.1. Сучасний стан соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали від воєнної агресії

Сучасний нестабільний стан України, на жаль, демонструє зростання кількості неповнолітніх, які проявляють девіантну поведінку. Ця проблема часто є наслідком дезадаптації дітей та підлітків. Також, причино-наслідковий механізм пов'язаний і зі збройним конфліктом. Зростає кількість підлітків, які стали жертвами військової агресії з боку РФ як в фізичному, так і психологічному плані.

За даними ЮНІСЕФ війна в Україні від 24 лютого 2022 року змусила понад 2 мільйони дітей покинути країну й зробила 3 мільйони дітей внутрішньо переміщеними особами [63]. Ця кількість стає предметом серйозного занепокоєння та вимагає негайного втручання та уваги з боку суспільства, державних та громадських структур.

Соціальна робота з дітьми та підлітками, які постраждали від військових дій, охоплює широкий спектр дій для забезпечення їхньої підтримки, відновлення та покращення якості їхнього життя. Виокремлюємо такі:

- психологічна підтримка: адже діти, а також безпосередньо підлітки, які були свідками або потерпіли від військових конфліктів, можуть мати травматичні досвіди, що впливають на їхнє психологічне здоров'я. Одним з яких і є дезадаптація. Соціальні працівники співпрацюють з психологами та психіатрами для надання психотерапевтичної підтримки та терапії підліткам, які страждають від стресу, тривоги, депресії та інших психологічних проблем;

- соціальна інтеграція, що полягає у забезпеченні підліткам доступу до освіти, медичної допомоги та інших основних соціальних послуг. Вона може

охоплювати організацію спеціальних програм в школах для дітей-переселенців або створення центрів підтримки, де надається освіта, медична допомога та інші послуги;

- підтримка сімей, що полягає, наприклад у консультаціях, підтримці та наданні ресурсів соціальними педагогами, щоб допомогти сім'ям загалом забезпечити безпеку та благополуччя для підлітків;

- доступ до правової допомоги: тому що деякі підлітки можуть потребувати правової підтримки через розлучення з родиною, втрату батьків або в інших юридичних питаннях. Відповідно, соціальні працівники можуть сприяти забезпеченню доступу до правової допомоги та захисту прав дітей;

- моніторинг та оцінка: систематичний моніторинг та оцінка потреб дітей, які постраждали від війни, забезпечують визначення ефективності та адаптації програм підтримки;

- терапевтичні групи: організація групових занять з дітьми та підлітками, які мають травматичний досвід у зв'язку з війною, дозволяє їм спілкуватися з однолітками, які знаходяться у схожій ситуації. Це сприяє взаємній підтримці, подоланню посттравматичного стресового розладу та покращенню психологічного стану;

- творчі та розважальні програми: організація художніх, спортивних та ігрових заходів допомагає дітям відволіктися від негативних досвідів та зануритися у позитивну діяльність. Це сприяє підвищенню настрою та покращенню емоційного стану;

- соціальна реінтеграція: деякі підлітки можуть потребувати допомоги у поверненні до свого рідного середовища після війни. Соціальні працівники сприяють вирішенню питань, пов'язаних з адаптацією та інтеграцією дітей у їхній рідний колектив, школу та спільноту;

- психосоціальна підтримка для підлітків: окрім психологічної підтримки, важливо забезпечити підліткам доступ до інформації про здоров'я загалом та, зокрема, про сексуальне та репродуктивне, психологічну та соціальну

адаптацію, щоб допомогти їм управляти своїм життям та приймати важливі рішення;

- соціальна адвокація: полягає у тому, що соціальні працівники можуть виступати як представники дітей в системі соціального захисту, борючись за їхні права та інтереси на різних рівнях, включаючи громадські організації, громадські обговорення та політичні процеси.

Основних учасників соціальної роботи з дітьми та підлітками, що постраждали внаслідок війни, можна розділити на такі групи:

- державні структури;
- громадські та благодійні організації;
- міжнародні організації.

До державних структур належать Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, обласні та місцеві управління соціального захисту.

У м. Запоріжжя функціонують такі громадські та благодійні організації як благодійний фонд «Карітас України», Українська фундація громадського здоров'я, благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка Україна» тощо.

На теренах Запорізької області активно працюють й міжнародні організації, наприклад: ЮНІСЕФ, міжнародний комітет Червоного Хреста, Save the Children, World тощо.

Дослідження цього питання саме з погляду військового конфлікту допомагають зрозуміти, як воєнні конфлікти та переживані стресові ситуації впливають на психологічний стан та емоційне благополуччя підлітків, а також на їхню психологічну реакцію на економічні аспекти, наприклад, на доступ до освіти, медичних послуг та інших ресурсів.

Це може охоплювати розвиток програм психологічної реабілітації, що допоможуть підліткам зміцнити свою психічну стійкість та подолати травми, а також програми фінансової підтримки, спрямовані на забезпечення їхніх основних потреб та можливостей для розвитку у майбутньому.

Психолого-економічний аспект дослідження проблеми дезадаптації підлітків, що постраждали від військових дій, містить аналіз взаємозв'язку між їхнім психологічним станом та економічною ситуацією. Це дослідження оцінює, як воєнні події впливають на психологічний стан підлітків та їхню можливість успішної адаптації до нових умов, а також як це впливає на їхнє економічне благополуччя в майбутньому.

На психологічному рівні ця проблема може охоплювати аналіз стресових реакцій, посттравматичного стресового розладу, рівня депресії та загального психічного здоров'я підлітків. На економічному рівні аналізується вплив воєнних подій на економічне становище сімей, до яких належать ці діти, а також на їхні можливості отримати освіту, доступ до медичних послуг та інші соціальні пільги.

Травма має важливий вплив на мозок через різноманітні біологічні зміни, що відбуваються на рівні лімбічної системи та гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі. Ці зміни пов'язані з дисрегуляцією нейромедіаторів та ендогенних опіїдних систем. Вони часто асоціюються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та іншими психічними порушеннями [60]. Такі біологічні зміни призводять до змін в хімії та структурі мозку, що впливає на його нормальне функціонування, таблиця, що систематизує основні аспекти переживання життєвого досвіду дитини [24] (таб. 2.1) див. (Додаток Б).

Аналіз причин дезадаптації та можливості її профілактики і попередження вказує на те, що необхідним є створення розгалуженої системи центрів реабілітації дезадаптованих осіб. Основною метою діяльності подібних закладів є соціальний захист і підтримка підлітків та осіб, які цього потребують, їх реабілітація та допомога у життєвому визначенні.

Отже, девіантна поведінка підлітків, передусім тих, хто пережив воєнні конфлікти, часто є наслідком їхньої дезадаптації. Вони можуть зазнати фізичних та психологічних травм, що негативно впливає на їхнє майбутнє. Соціальна робота з такими дітьми включає психологічну підтримку, оскільки деякі з них можуть страждати від посттравматичного стресового розладу та

інших психічних проблем. Співпраця з фахівцями у цій області допомагає надати їм необхідну терапію та підтримку.

Дослідження впливу військових конфліктів на психологічний стан підлітків, а також їхньої реакції на різні аспекти життя, такі як освіта та медична допомога, допомагає розробити ефективніші стратегії підтримки та реабілітації для цієї вразливої групи населення.

Соціальна робота з дезадаптованими підлітками, які постраждали від воєнної агресії в Україні, потребує комплексного підходу та постійного розвитку. Залучення різних учасників, розробка та впровадження спеціалізованих програм, а також адаптація до нових викликів є провідними факторами успішної підтримки та реабілітації цих дітей. Спільні зусилля держави, громадських та міжнародних організацій дозволяють надавати необхідну допомогу та забезпечувати майбутнє дітей, які зазнали впливу воєнних дій.

3.2. Органи контролю та реалізації соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали від воєнної агресії

Сьогодні поточна профілактична система переважно ґрунтована на заходах соціального контролю та покарання, а такі заходи потребують перегляду. Вони мають бути замінені на систему охоронно-захисної профілактики, що охоплюватиме комплекс заходів з адекватної соціально-правової, медико-психологічної та соціально-педагогічної підтримки й допомоги для родин, дітей, підлітків та молоді. Особливу увагу слід приділяти соціально-педагогічній роботі з дезадаптованими дітьми та підлітками, оскільки дезадаптація часто лежить в основі невідповідної поведінки серед молоді та може спричиняти протиправні вчинки.

Сучасний стан соціальної роботи з дезадаптованими підлітками в Україні містить дії органів контролю та механізми реалізації допомоги.

Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді в Україні виконує провідну роль у забезпеченні соціального захисту та підтримки дезадаптованих дітей та їх сімей. Ця організація, функціонуючи в умовах сучасного суспільства, стикається зі складними завданнями та викликами, пов'язаними зі зростанням кількості дезадаптованих підлітків та різноманітними факторами, що спричиняють цю дезадаптацію.

Одним із головних завдань установи є забезпечення контролю за виконанням соціальних програм та послуг, спрямованих на підтримку цієї вразливої категорії населення. Це у надання соціальних послуг, що забезпечують дітям та їх сім'ям доступ до освіти, медичної допомоги, житла, правової підтримки та інших необхідних ресурсів.

Діяльність Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, наприклад, в Запоріжжі на практиці реалізується через різноманітні проекти та програми, а саме:

- програма підтримки сімей з дітьми, що полягає у наданні комплексної підтримки, охоплюючи соціальні, психологічні та правові послуги. Мета цієї програми полягає у підвищенні якості життя сімей з дітьми, забезпечення їх соціальної адаптації та інтеграції. Такі програми також реалізуються через служби екстреної психологічної допомоги «Телефон Довіра», що функціонує як онлайн-консультування на таких платформах: Facebook, Skype, Viber, WhatsApp, Telegram;

- проєкт «Психосоціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО)» розрахований на надання допомоги (психологічної, соціального супроводу, забезпечення житлом та необхідними речами) дітям та сім'ям, що були змушені залишити свої домівки через військову агресію з боку РФ;

- інформаційно-просвітницькі заходи, а саме: семінари, тренінги тощо. Ці заходи дозволяють підвищення обізнаність населення щодо соціальних прав, можливостей отримання допомоги та підтримки;

- кризові центри та притулки, як от Запорізький обласний центр соціально-психологічної допомоги, що забезпечують безпечне місце проживання, кризове консультування, правову допомогу.

Місцеві органи влади, включаючи місцеві ради та відділи соціального захисту на місцях, є головними учасниками у впровадженні соціальних програм та забезпеченні доступу до соціальних послуг на рівні конкретних територій. Вони відіграють важливу роль у визначенні пріоритетів соціального розвитку громад, враховуючи потреби дезадаптованих підлітків та їх сімей.

Так, Запорізька міська рада активно займається соціальною роботою з дітьми та підлітками під час війни, забезпечуючи різноманітні програми та ініціативи для підтримки та захисту дітей, які постраждали від воєнних дій. Така соціальна робота представлена різномітними проєктами та ініціативами, як-от:

- «Психосоціальна підтримка дітей під час війни», що має на меті надання психологічної допомоги дітям та підліткам, які зазнали стресу та травм через війну та реалізується через індивідуальні та групові консультації з психологами, тренінги для батьків;

- «Освітній фронт» – забезпечення безперервного навчання для дітей та підлітків, які не можуть відвідувати школи через бойові дії. Це онлайн-уроки, навчальні матеріали, підтримка вчителів та учнів у дистанційному форматі;

- «Тепло дитячих сердець» – це ініціатива, що полягає в організації пунктів видачі гуманітарної допомоги, координації з благодійними організаціями для забезпечення найнеобхіднішими речами дітей та їх сімей, що постраждали від військових дій [23].

Запорізька міська рада також активно співпрацює з різними організаціями для реалізації соціальних програм:

- державні органи: Міністерство соціальної політики України, Міністерство освіти і науки України тощо;

- громадські організації: «Карітас України», «СОС Дитячі Містечка Україна» тощо;

- міжнародні організації: ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Save the Children.

Одним з допоміжних органів – є Департамент соціального захисту населення – це структурний підрозділ державного апарату, який відповідає за реалізацію соціальної політики та забезпечення соціального захисту населення в певній територіальній одиниці, такій як місто, область або країна. Зазвичай ця установа входить до складу місцевих органів влади або міністерств, які забезпечують реалізацію соціальної політики на рівні конкретних адміністративних одиниць [47].

Департамент соціального захисту населення виконує широкий спектр функцій, серед яких можуть бути:

- розробка та впровадження соціальних програм і проєктів для підтримки вразливих груп населення, включно з дезадаптованими підлітками та їх сім'ями;

- організація та надання соціальних послуг, таких як: матеріальна допомога, медична підтримка, психологічна консультація, підтримка у трудовій адаптації тощо;

- моніторинг і аналіз соціальної ситуації в місцевості та виявлення потреб населення у соціальній допомозі;

- координація діяльності між різними органами та установами, які здійснюють соціальний захист населення, зокрема з громадськими організаціями, медичними установами, навчальними закладами та іншими зацікавленими сторонами;

- здійснення контролю за дотриманням прав громадян у сфері соціального захисту та вжиття відповідних заходів у разі порушень [47, с. 2–7].

Громадські організації та благодійні фонди відіграють важливу роль у підтримці та захисті дезадаптованих дітей та їх сімей. Їхній внесок полягає не лише у наданні допомоги безпосередньо, але й у контролі за реалізацією соціальних програм та забезпеченні якості наданих послуг. Вони виступають важливими партнерами в сфері соціальної роботи з дезадаптованими

підлітками, оскільки вони мають значний досвід у роботі з вразливими групами населення та глибоке розуміння їхніх потреб. Ці організації можуть надавати різноманітні послуги, включаючи консультативну та психосоціальну підтримку, реабілітаційні програми, розвиток навичок та здібностей підлітків, а також правову допомогу.

Так, у Запоріжжі успішно функціонують багато громадських організацій та благодійних фондів. Розглянемо кілька з них.

Благодійний фонд «Карітас Запоріжжя» є однією з провідних організацій, що надають гуманітарну та соціальну допомогу вразливим категоріям населення в місті Запоріжжя та регіоні. «Карітас» – це міжнародна благодійна організація, що діє під егідою Католицької Церкви та працює в багатьох країнах світу. Проекти та програми реалізовані у Запорізькій області та м. Запоріжжя безпосередньо:

- «Психосоціальна підтримка»: індивідуальні та групові психологічні консультації, тренінги з подолання стресу, арт-терапія;

- «Домашня опіка»: надання соціальних та медичних послуг вдома, допомога у веденні господарства, психологічна підтримка;

- «Діти та війна»: проведення терапевтичних занять, організація відпочинку та оздоровлення, робота з батьками;

- гуманітарні ініціативи: розподіл продуктових наборів, засобів гігієни, одягу, надання тимчасового притулку людям, які опинились у складних життєвих обставинах [25].

Благодійна організація «СОС Дитячі містечка Україна» відіграє важливу роль у наданні допомоги дітям, які постраждали від війни в Україні. Організація реалізує численні програми та ініціативи, спрямовані на підтримку та захист дітей та їхніх сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах через воєнні дії, як-от:

- «Психологічна підтримка дітей та сімей»: організація індивідуальних консультацій з психологами, групових терапевтичних сесій, тренінгів для батьків та дітей;

- «Освітній хаб для дітей ВПО»: забезпечення навчальними матеріалами дітей, що мають статус ВПО, підтримка дистанційного навчання та допомога в адаптації до нових навчальних закладів;

- «Гуманітарний місток»: забезпечення гуманітарної допомоги (продукти харчування, гігієни, одяг, медикаменти тощо) сім'ям у яких є діти, які постраждали від війни. [57].

Благодійна організація «Джерело єдності» в Запоріжжі має широкий спектр діяльності, що спрямована на підтримку дітей, сімей та вразливих категорій населення. Її робота охоплює надання гуманітарної допомоги, психологічної підтримки, організацію освітніх та культурних заходів, а також активну участь у суспільно значущих проектах.

Функціонуючі проекти благодійної організації «Джерело єдності»:

- «Дім для дитини»: організація тимчасових притулків, забезпечення дітей необхідним доглядом, освітою та соціальною підтримкою;

- «Тепло родинного кола»: надання гуманітарної допомоги, консультацій з соціальних питань, допомога у вирішенні побутових проблем;

- «Здорова дитина»: організація медичних оглядів, вакцинацій, надання медикаментів та консультацій з питань здоров'я;

- «Місто добрих сердець»: організація волонтерських акцій, благодійних зборів, просвітницьких заходів [23].

Активними учасниками соціальної роботи з дезадаптивними дітьми та підлітками є міжнародні організації, такі як: ЮНІСЕФ, міжнародний комітет Червоного Хреста, Save the Children, World

Дитячий фонд ООН – Юнісеф реалізовує такі проекти у м. Запоріжжя:

- «Школа Безпеки»: проведення тренінгів з безпеки, навчання правил поведінки під час конфліктних ситуацій, встановлення безпечних умов у школах;

- «Психосоціальна підтримка дітей»: організація мобільних бригад психологів, створення центрів психосоціальної підтримки, впровадження терапевтичних програм;

- «Гуманітарна допомога та гігієна»: забезпечення базових гуманітарних потреб дітей та їхніх сімей;

- «Освітні можливості для всіх»: організація дистанційного навчання, створення освітніх хабів, забезпечення навчальними матеріалами та обладнанням [63].

Отже, місцеві органи влади та громадські організації в Україні відіграють важливу роль у забезпеченні соціального захисту та підтримки дезадаптованих підлітків та їх сімей. Вони спільно працюють над розробкою та впровадженням програм та проектів, спрямованих на вирішення потреб цієї вразливої групи населення. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді відіграє ключову роль у координації цих зусиль, а Департамент соціального захисту населення забезпечує виконання соціальної політики на місцевому рівні. Громадські організації допомагають у наданні підтримки та контролю за якістю наданих послуг. У контексті військового конфлікту, міжнародні та національні гуманітарні організації також забезпечують допомогу підліткам через надання різноманітних послуг, включно з медичною допомогою, освітою та психологічною підтримкою.

3.3. Напрямки оптимізації розвитку соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, які постраждали від воєнної агресії

Соціальна робота з дезадаптованими дітьми в Україні є важливою галуззю соціального обслуговування, але в той же час вона стикається з низкою викликів та проблем. Сучасний стан соціальної роботи з дезадаптованими підлітками в Україні характеризується такими чинниками:

1. Наявність законодавчої бази. Україна має законодавство, що регулює соціальний захист та підтримку дітей, в тому числі дезадаптованих. Закон «Про основи соціальної захищеності дітей та молоді» та інші нормативно-правові акти визначають права та обов'язки держави, органів місцевого самоврядування, громадян, що стосуються соціального захисту дітей.

2. Система соціальних служб. Україна має мережу соціальних служб, що надають підтримку дезадаптованим дітям та їх сім'ям. Це можуть бути центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дитячі будинки-інтернати, центри психологічної та соціальної реабілітації тощо.

3. Проблеми у державному фінансуванні. Однією з найбільших проблем у сфері соціальної роботи з дезадаптованими підлітками є недостатнє фінансування. Багато закладів та програм соціальної підтримки мають обмежені бюджети, що ускладнює надання якісних послуг.

4. Необхідність підвищення кваліфікації кадрів. Для ефективної роботи з дезадаптованими підлітками потрібні кваліфіковані працівники, які мають знання та навички у галузі психології, соціальної роботи, правознавства тощо. Проте, іноді може бути нестача таких кадрів або недостатня їхня підготовка.

5. Зміцнення партнерства з громадським сектором та міжнародними організаціями. Для підвищення ефективності соціальної роботи з дезадаптованими підлітками важливо залучення громадських організацій та міжнародних партнерів для спільної реалізації проектів та програм підтримки.

Тож, соціальна робота з дезадаптованими дітьми та підлітками в Україні має свої досягнення, але існують виклики, що потребують уваги та системних рішень для поліпшення ситуації.

Для повноцінної соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та підлітками необхідне створення для них системи закладів, завданнями яких мають бути:

- профілактика бездоглядності, бродяжництва, дезадаптації;
- психолого-медична допомога дітям, які потрапили з вини батьків чи у зв'язку з екстремальною ситуацією (зокрема і з фізичним і психологічним насильством) у безвихідне становище;
- формування у дітей та підлітків позитивного досвіду соціальної поведінки, навичок спілкування і взаємодії з оточуючими людьми;
- виконання опікунських функцій у ставленні до тих, хто залишився без батьківської уваги і турботи, засобів до існування;

- психологічна і педагогічна підтримка, що сприяє подоланню кризових станів особистості;

- сприяння поверненню в сім'ю;
- забезпечення можливості отримати освіту;
- турбота про подальший життєустрій дітей.

Соціальні працівники, які працюють з дезадаптованими дітьми та підлітками, мають велике значення у вирішенні їхніх проблем. Підходячи до цієї роботи, особливу увагу слід звертати на визначення кореневих причин відхилень у поведінці, а не просто на їхні наслідки. У комплексі це дозволить віднайти якісні шляхи допомоги дітям, що мають дезадаптацію.

На нашу думку, продуктивними у роботі з дезадаптованими підлітками є різноманітні програми та тренінги. Тренінги є невід'ємною складовою соціальної роботи не лише з дезадаптованими дітьми, але й із спеціалістами загалом. Вони допомагають долати психологічні травми, розвивати соціальні та освітні навички, сприяють інтеграції дітей у суспільство та забезпечують їхній всебічний розвиток. Завдяки тренінгам підлітки отримують необхідну підтримку для подолання життєвих труднощів та стають більш підготовленими до майбутнього. Надалі наведемо приклад такого тренінгу.

Тема тренінгу: Психосоціальна підтримка для підлітків, постраждалих від війни:

Мета: навчити учасників розробляти програми та інтервенції для підтримки підлітків, які постраждали від війни, з використанням психосоціального підходу. Сприяти взаєморозумінню причин та наслідків воєнного конфлікту на психологічний стан підлітків та їхню поведінку. Забезпечити учасників знаннями та навичками для ефективної роботи з підлітками, які потребують психологічної та соціальної підтримки.

План тренінгу:

Вступ.

Огляд теми тренінгу та постановка завдань. Визначення понять психосоціальної підтримки та підлітків, які постраждали від війни.

Аналіз потреб підлітків та їх сімей:

Вивчення психологічних та соціальних потреб підлітків, які пережили воєнний конфлікт.

Розгляд можливих наслідків воєнного травматичного досвіду на психічне здоров'я підлітків.

Розробка програм та інтервенцій:

Групова робота: ідентифікація пріоритетних напрямків психосоціальної підтримки.

Визначення конкретних заходів та програм, спрямованих на розв'язання виявлених проблем.

Співпраця зі спеціалістами:

Вивчення ролі психологів, соціальних працівників та інших фахівців у процесі надання підтримки.

Розгляд кращих практик співпраці між різними професійними групами.

Емпатичний підхід:

Тренування навичок спілкування та виявлення емпатії в роботі з постраждалими підлітками.

Вивчення технік та стратегій, що сприяють підвищенню самооцінки та стабілізації емоційного стану підлітків.

Практичні вправи:

Рольові ігри та симуляції ситуацій для навчання учасників реагуванню на складні сценарії.

Використання кейсів з реальними ситуаціями для аналізу та обговорення.

Підсумок та обговорення.

Підведення підсумків тренінгу та визначення найважливіших висновків.

Обговорення можливостей подальшої практичної реалізації отриманих знань та навичок.

Цей тренінг спрямований на підготовку фахівців до роботи з підлітками, які постраждали від війни, та надання їм комплексу знань та навичок для успішної психосоціальної підтримки цієї вразливої

Підхід з використанням рольових ігор та симуляцій ситуацій є дуже ефективним у навчанні учасників реагуванню на складні сценарії в роботі з підлітками, постраждалими від війни. Варіації таких рольових ігор та симуляцій можна включити до тренінгу:

- «Симуляція евакуації»: учасники можуть виконати ролі дітей та працівників соціальної служби під час евакуації з військової зони. Вони повинні будуть реагувати на стресові ситуації, координувати дії та шукати шляхи вирішення проблем;

- «Сімейна консультація»: учасники можуть виконати ролі психологів, соціальних працівників та членів сімей, щоб відтворити типові ситуації консультування сімей, які постраждали від війни. Це дозволить їм відчути складність таких розмов та навчитися ефективно взаємодіяти з різними сторонами.

- Симуляція психологічного кризового втручання: учасники можуть відтворити сценарій психологічного втручання в кризовій ситуації, наприклад, після втрати близької людини або під час переживання страху від бомбардувань. Вони мають намагатися заспокоїти та підтримати підлітків, використовуючи психологічні методи;

- «Планування програми підтримки»: учасники можуть розділитися на групи, щоб спільно розробити програму психосоціальної підтримки для підлітків та їхніх сімей. Кожна група буде відповідальною за певний аспект програми, такий як психологічна підтримка, надання освітніх послуг або підтримка в здійсненні соціальних прав.

Ці рольові ігри та симуляції дозволяють учасникам активно взаємодіяти з матеріалом тренінгу, набути практичних навичок та відчути на собі складнощі, з якими можуть стикнутися підлітки та їхні сім'ї в умовах воєнного конфлікту [61].

Для вивчення особливостей рівня дезадаптації підлітків, нами було створено на базі запропонованих анкет – опитувальник. Наше дослідження охоплювало методи вивчення рівня дитячої дезадаптації за анкетною

Н. Г. Лусканової; методикою «Школа звірів» визначення рівня адаптації дитини до школи за допомогою опитувальника Л. Ковальнової, Н. Тарасенко, та інших [39].

Анкета для підлітків з дезадаптивними проблемами, які постраждали від війни. Мета цього опитувальника полягає в тому, щоб зрозуміти інтереси, потреби та переваги підлітків з дезадаптивними проблемами, які постраждали від війни, щодо участі у розважальних іграх та тренінгах з психологічної підтримки. Це допоможе організаторам розробити програми, які краще відповідають їхнім потребам і сприятимуть їхньому психологічному відновленню.

Ласкаво просимо до нашої гри «Відновлення після війни»! Ця гра призначена для підлітків, які постраждали від війни, щоб допомогти їм відновитися та зміцнити свої психологічні навички. Задля оцінки рівня психоемоційного стану та готовності до гри прохання відповісти на такі запитання, використовуючи номери варіантів відповідей.

Опитувальник «Відновлення після війни»

Форма проведення:

1. Може бути індивідуальною роботою або груповою, де підлітки будуть запрошені у невелику групу, де вони будуть заповнювати анкету.
2. Психолог або тренер з психологічної підтримки буде присутній, щоб пояснити кожне питання та надати додаткову допомогу, якщо це потрібно.
3. Після заповнення анкети підлітки матимуть можливість обговорити свої відповіді та поділитися своїми думками та враженнями з психологом та іншими учасниками.
4. На основі отриманих відповідей будуть розроблені програми та ігри, які найбільше відповідають потребам підлітків.

Інструкція:

1. Прочитайте кожне питання уважно.
2. Виберіть відповідь, яка найкраще відображає ваші думки та почуття.

3. Якщо у вас виникли питання або потреба у додатковій допомозі, зверніться до психолога або тренера.

4. Після завершення заповнення анкети ви зможете обговорити свої відповіді та поділитися своїми думками з іншими учасниками.

Час проведення: Час для заповнення анкети та обговорення відповідей буде приблизно 30-45 хвилин, залежно від потреб та впевненості учасників.

Запитання опитувальника подані у Додатку В, див. (*Додаток В*).

Обробка результатів, пройде в два етапи: ознайомлення із значенням відповідей, пояснення до опитувальника подані у Додатку Г, див. (*Додаток Г*), та аналіз відповідей підлітків.

Таблиця 3.1

Бланк відповідей

1.	A	Учасник під № 1	1.	E	Учасник під № 2
2	A		2	D	
3	A		3	B	
4	D		4	E	
5	A		5	B	
6	A, B		6	C	
7	A, D		7	E	

Висновок щодо учасника №1: Дитина, яка обирає гру «Монополія» та виявляє збудження під час ігри, висловлює бажання відпочити та розважитися без напруги, а також вважає, що гра може відновити її самопочуття. Також, вона виражає позитивне ставлення до використання ігор для навчання. Ці показники свідчать про те, що дитина перебуває на етапі дезадаптації, де вона шукає способи розваги та відновлення психологічного стану. Важливо продовжувати стимулювати ці позитивні інтереси та надавати підтримку у вигляді гри, яка може бути корисною для підтримки дитини на шляху до адаптації та покращення самопочуття.

Висновок щодо учасника №2: Дитина, яка обирає варіант «інше» для першого питання та виражає злість відповідно до другого питання, не виявляє бажання відпочивати та розважатися без напруги за допомогою ігор. Крім того,

вона вказує на інші фактори, які, можливо, впливають на її стан. Такі відповіді свідчать про можливий високий рівень стресу та дезадаптації дитини. У такій ситуації важливо надавати додаткову підтримку та розуміння, а також спілкуватися з дитиною, щоб з'ясувати, які саме чинники стають перешкодою для її адаптації та як можна допомогти їй в цьому процесі.

Ігри та тренінги можуть бути ефективними інструментами для розвитку та підтримки дезадаптованих підлітків. Пропонуємо такі ідеї для їх використання:

- рольові ігри: дозволяють підліткам відтворити різні сценарії та ситуації, що допомагають їм розвивати соціальні навички, сприйняття і розуміння власних емоцій. Наприклад, гра «Сім'я» може допомогти зрозуміти, як працює здорова родина;

- конструктивні ігри: будівництво, малювання, робота з конструкторами – дозволяють підліткам виражати свої емоції та думки через творчість і конструктивну діяльність;

- комунікативні ігри: групові ігри, де підлітки взаємодіють між собою, можуть допомогти розвивати навички спілкування, співпраці та взаєморозуміння;

- тренінги з розвитку навичок: містять вправи та інтерактивні завдання, спрямовані на розвиток конкретних навичок, таких як саморегуляція емоцій, вирішення конфліктів або планування цілей;

- ігротерапія: спеціально розроблені ігри, які спрямовані на психологічну підтримку та терапію. Вони можуть допомогти підліткам виражати свої емоції, зрозуміти їх та працювати над ними.

Ці ігри та тренінги можуть бути адаптовані до потреб конкретних груп дітей та спрямовані на підтримку їхнього психологічного та соціального розвитку.

Отже, оптимізація розвитку соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, що стали жертвами воєнної агресії, потребує цілеспрямованого й комплексного підходу, що базується на результативних інструментах, таких як

опитувальники, анкети, групові заняття та тренінги з теми «Психосоціальна підтримка для підлітків, постраждалих від війни».

Цей підхід охоплює різноманітні аспекти, зокрема психологічну підтримку для подолання травм та стресу, соціальну інтеграцію для включення підлітків у спільноту, розвиток навичок саморегуляції для підвищення стійкості до стресових ситуацій, роботу з сім'ями для забезпечення підтримки та стабільності, створення безпечного середовища для реабілітації та розвитку, сприяння доступу до освіти для гарантування майбутнього успіху та розвитку, розвиток інтеркультурної компетентності для кращого розуміння культурних та етнічних особливостей, а також систематичний моніторинг та оцінка програм для постійного вдосконалення та адаптації.

Цей інтегрований підхід сприяє не лише фізичному відновленню, а й повноцінному розвитку та соціальній адаптації дезадаптованих підлітків у важких умовах після воєнної травми. Активне застосування зазначених інструментів та методик може допомогти покращити якість життя та перспективи майбутнього для цієї уразливої групи дітей.

Отже, з отриманих даних видно, що ефективна робота з дезадаптованими підлітками, постраждалими внаслідок воєнних конфліктів, потребує комплексного та цілеспрямованого підходу. Вона полягає не лише у наданні психологічної та медичної допомоги, а й у сприянні соціальній інтеграції, розвитку навичок саморегуляції та підтримці сімейного середовища.

Зокрема, співпраця з громадськими та міжнародними організаціями стає провідним елементом у забезпеченні повного спектру підтримки та послуг для підлітків. Державна соціальна служба та місцеві органи влади відіграють важливу роль у координації цих зусиль, а громадські організації допомагають у наданні підтримки та контролю за якістю наданих послуг.

Оптимізація цього підходу передбачає застосування різноманітних інструментів та методик, таких як опитувальник «Відновлення після війни» та тренінги з психосоціальної підтримки. Ці інструменти спрямовані на

покращення фізичного та психологічного відновлення, а також на створення сприятливого середовища для реабілітації та розвитку.

Інтегрований підхід до соціальної роботи з дезадаптованими підлітками, що пережили або переживають травматичний досвід через війну, не лише сприяє їхньому фізичному відновленню, а й призводить до повноцінного соціального включення та розвитку. Активне застосування цих стратегій та інструментів може істотно покращити якість їхнього життя та забезпечити їм перспективи у майбутньому.

ВИСНОВКИ

Робота з дезадаптованими підлітками в сучасній Україні вимагає комплексного та інтегрованого підходу, що враховує їхні фізичні, психологічні та соціальні потреби. Проблематика цього питання є особливо актуальною, враховуючи численні виклики, з якими стикаються підлітки у зв'язку з соціально-економічною нестабільністю, внутрішньою міграцією та іншими факторами. Залучення державних органів, громадських та міжнародних організацій до співпраці є провідним фактором у забезпеченні ефективної допомоги та наданні підтримки підліткам. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді відіграє центральну роль у координації зусиль, спрямованих на соціальний захист і реабілітацію, а Департамент соціального захисту населення забезпечує виконання соціальної політики на місцевому рівні. Громадські організації доповнюють ці зусилля, контролюючи якість наданих послуг та надаючи безпосередню підтримку.

У контексті воєнного конфлікту міжнародні та національні гуманітарні організації забезпечують надання медичної допомоги, освіти та психологічної підтримки. Такий комплексний підхід включає психологічну підтримку для подолання травм, соціальну інтеграцію, розвиток навичок саморегуляції, роботу з сім'ями, створення безпечного середовища для реабілітації, доступ до освіти та розвиток міжкультурної компетентності. Активне застосування цих інструментів та методик може значно покращити якість життя та перспективи майбутнього для цієї уразливої групи дітей.

Особлива увага приділяється тренінгам для фахівців, які працюють з підлітками, що зазнали дезадаптації. Підготовка спеціалістів включає навчання сучасним методам психосоціальної підтримки, терапевтичним підходам та розвитку навичок ефективної комунікації. Такі тренінги допомагають фахівцям краще розуміти потреби підлітків і надавати їм необхідну допомогу більш ефективно.

Допомога дітям та підліткам зокрема також передбачає проведення групових та індивідуальних терапевтичних сесій, де вони можуть виразити свої емоції та отримати підтримку. Використовуються різноманітні методи, такі як арт-терапія, музична терапія, ігрова терапія, що допомагають підліткам впоратися з травматичним досвідом і сприяють їхньому емоційному відновленню.

Шляхи вирішення проблеми дезадаптації підлітків в Україні включають розвиток і впровадження нових соціальних програм, покращення існуючих методик підтримки, а також збільшення фінансування та ресурсів для відповідних служб. Також важливо забезпечити доступ до якісної освіти та медичної допомоги, а також створення безпечних і підтримуючих середовищ для підлітків. На законодавчому рівні необхідно прийняти нормативні акти, які сприятимуть більш ефективній інтеграції та соціальному захисту дезадаптованих підлітків.

Отже, оптимізація соціальної роботи з дезадаптованими підлітками в Україні потребує всебічного підходу, що базується на ефективних інструментах і методиках. Інтегрований підхід до соціальної роботи забезпечує не лише фізичне та психологічне благополуччя підлітків, але й сприяє їхньому повноцінному соціальному включенню та розвитку. Це, своєю чергою, створює можливості для їхнього успішного майбутнього та реабілітації у складних умовах. Важливо також залучати молодих спеціалістів з новими поглядами та підходами до роботи, оскільки вони можуть принести свіжі ідеї та інноваційні методи, що сприятимуть досягненню більшого результату. Активне впровадження зазначених стратегій може значно покращити якість життя дезадаптованих підлітків та надати їм перспективи на майбутнє.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаптація дитини до школи / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 111 с.
2. Адаптація учнів до шкільного навчання. 1–10 класи / уклад.: О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків : Вид-во «Ранок», 2011. 192 с
3. Актуальні проблеми соціальної сфери : зб. наук. праць. / за заг. ред. С. М. Коляденко. Житомир : Вид-тво ЖДУ ім. І. Франка, 2023. Вип. 13. 91 с.
4. Андрійчук С. В. Наступність у профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2014. 24 с.
5. Аршава І. Ф., Назаренко О. О. Психологія важковиховуваних дітей : посіб. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2007. 56 с.
6. Бакун Т. Н. Психодіагностика особистості підлітка та профілактика девіантної поведінки. Світло, 2003. №2. С. 91–95.
7. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментар і: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
8. Безпалько О. В. Компетентнісний спектр майбутнього соціального педагога як основа професіоналізму. *Проблеми освіти*, 2015. № 84. С. 60–64.
9. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
10. Бех І. Д. Психологічний аналіз довільної поведінки особистості. *Психологія* : наук. метод. зб. Київ, 1993. Вип. 41. С. 3–10.
11. Бойко О. М. Особливості соціальної роботи щодо подолання різних форм дезадаптованих дітей та молоді в громаді. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 24 березня 2023 року. Дніпро, 2023. С. 73–76.

12. Габузь Ю. О., Ніщук Г. М. Психологічні особливості шкільної дезадаптованості учнів початкової школи. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 150–154. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-33>
13. Гайдук Ю. Статистика розлучень в Україні: дані за останні роки. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240417-statystyka-rozluchen-v-ukrayini-dani-za-ostanni-roky/> (дата звернення: 17.04.2024).
14. Гітун Н. І. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми і підлітками. *Дитинство без населення: суспільство, школа і сім'я на захист прав дітей*. 2014. С. 636–638.
15. Глушко Н. В. Дезадаптація старших підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Теоретико методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип.15 (II). С. 210–217.
16. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
17. Дехтярьова О. О., Самохіна А. С. Методи профілактики дезадаптації дітей у закладах дитячої освіти. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку* : матеріали ХVIII Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. м. Харків, 9-10 квітня 2020 р. Харків, 2020. С. 71–73.
18. Дзюбко Л. В. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання: автореф. дис... канд. психол. наук, 19.00.07. Київ, 2000. 18 с.
19. Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» № 2623-IV від 05.10.2023 ; Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>
20. Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III від 05.10.2023 ; Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>. (дата звернення 14.04.2024).
21. Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 31.12.2023 ; Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>. (дата звернення 14.04.2024).

22. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» № 2558-III від 03.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>. (дата звернення 14.04.2024).
23. Запорізька міська рада : веб-сайт. URL: <https://zr.gov.ua/> (дата звернення 14.04.2024)
24. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 232 с.
25. Карітас Запоріжжя : веб-сайт. URL: <https://zr.caritas.ua/> (дата звернення 14.04.2024)
26. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми. Київ : Обнова компані, 2017. 256 с.
27. Кодекс законів про працю України ; Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. С. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
28. Козубовський Р. В. Робота з дезадаптованими дітьми в США. The VII International Scientific and Practical Conference «*Theoretical methods and improvement of science*», December 12 – 14, Bordeaux, France. С. 185–188. URL: <https://eu-conf.com/events/theoretical-methods-and-improvement-of-science/>
29. Колесник В. В. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та підлітками. *Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі»*. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2017. С.94-97.
30. Кононко О. Л. Дезадаптація і шкільний вік. *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 5–10.
31. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
32. Коношенко С. В. Соціальна дезадаптація як явище об'єктивної реальності в умовах сучасного соціуму. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наук. праць. Київ, 2005. Кн. 2. С. 183–186.

33. Костіна В. В. Роль соціальних інституцій у профілактиці дезадаптації учнів. *Sciences of Europe*. 2017. Vol. 3, № 12 (12). Pp. 36–45.

34. Костіна В. В. Теоретико-методичні засади профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях. *Vzdelávanie a spoločnosť II : medzinárodný nekonferenčný zborník*. Prešov, 2017. Pp. 253–273.

35. Костіна В. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях : монографія. Харків : ХОГОКЗ, 2018. 364 с.

36. Краснова Н. П. Напрями та типові технології діяльності соціального педагога в загальноосвітній школі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 71–81.

37. Краснова Н. П. Технології роботи соціального педагога в загальноосвітній школі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 4. С. 97–105.

38. Лукашевич М. П. Соціалізація, виховні механізми і технології : навч. метод. посіб. Київ, 1998. 112 с.

39. Лусканова Н. Г. Анкета для оцінки рівня шкільної мотивації та адаптації. URL: <http://slavgorodzosh.sumy.sch.in.ua/Files/downloads/Diagnostika%20rivnya%20shkilno%20motivaci%20jj%20adaptaci%20.pdf> (дата звернення 23.03.2024).

40. Любецька М. М. Актуальні питання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика і досвід*. 2018. №16. С. 133–136.

41. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2009. 158 с.

42. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Соціальний супровід сімей з дітьми, які постраждали в період воєнного стану на території України. *Viae Educationis*. 2022. Вип. 1. №2. С. 85–94.

43. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 487 с.

44. Налчаджян А. А. Социально-психическая адаптация личности. (Формы, механизмы и стратегии). Ереван, 1988. 263 с.
45. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : Компринт, 2023. 449 с.
46. Плоткіна Н. О. Профілактика дезадаптації до шкільного навчання. *Психолог*. 2011. № 12. С. 15–20.
47. Положення про Департамент соціального захисту населення Запорізької міської ради. URL: https://zp.gov.ua/upload/editor/polozheniya_pro_department_socialnogo_zahistu.pdf. (дата звернення 15.04. 2024).
48. Пономарьова О. Ю. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дезадаптованими дітьми молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2002. 21 с.
49. Попадич О. О., Козубська І. В., Сойма Н. Д. Організація соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми: зарубіжний досвід : метод. реком. Ужгород, 2022. 24 с.
50. Постанова «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 15.04.2024)
51. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. Посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
52. Радчук М. О., Леонова В. І. Основні напрями роботи соціального педолога з дітьми в умовах воєнного стану. *Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернетконф., м. Кривий Ріг, 21 квітн. 2023 р. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. С. 329 – 331.
53. Розлуцька Г. М., Куріча В. В. Адаптація та дезадаптація в новому освітньому середовищі дітей вимушених переселенців старшого дошкільного віку. *Міжнародний науковий журнал освіти та лінгвістики*. 2023. № 2 (3), С. 7–13.

54. Свінціцька М. І. Технологія соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими першокласниками. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 52–57.
55. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 15.04.2024).
56. Сойма Н. Д. Шкільна дезадаптація та шляхи її подолання. *Актуальні проблеми соціальної роботи і підготовки фахівців: розвиток волонтерського руху в Україні та за рубежом* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 21 вер. 2012 року. Ужгород, 2012. С. 79–81.
57. СОС Дитячі містечка Україна : веб-сайт. URL: https://www.facebook.com/sos.cv.ua/?locale=uk_UA (дата звернення 14.04.2024).
58. Соціальна робота в Україні: перші кроки. / за ред. В. Полтавця. Київ : КМ «Academia», 2000. 236 с.
59. Стратегія розвитку системи захисту прав дитини на період до 2026 року. Міністерство соціальної політики України. 2020. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/19438.html>.
60. Швець Т. М. Соціальна дезадаптація підлітків у теоретичному контексті: сутність і причини виникнення. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. Т. 3. № 69. С. 49–53.
61. Шкільова Г. М. Система завдань як умова забезпечення успішності процесу адаптації молодшого школяра до вимог навчального процесу. *Вісник держ. університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2011. Вип. 58. С. 13–16.
62. Шпеник С. З. Діти групи ризику як об'єкт соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип.21. С. 212–214.
63. ЮНІСЕФ Україна : веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення 14.04.2024).
64. Bates, B. A Guide to Physical Examination and History Taking. Philadelphia, PA: Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins. 2012. 1024 p.

65. Borustein M., Hahn C. Development pathways among adaptive functions and externalizing and internalizing behavioral problems. *Development science*. 2013. Vol. 17. P. 76-87.
66. Child Welfare Systems and Migrant Children / edited by M. Skivenes, R. Barn, K. Kriz, T. PÖsÖ. 2015. 304 p.
67. Crosson-Tower C. Exploring Child Welfare: A Practice Perspective (Merrill Social Work and Human Services). Publisher : Pearson, 2017. 448 p.
68. Kumar V., Abbas A., Aster J. Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease. Philadelphia, PA: Elsevier Saunders, 2020. 1392 p.
69. Sowers K.M. Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare, Social Work Practice . Vol.3. N.Y.: John Wiley & Sons, 2008. 676 p.
70. Unwin P., R. Hogg. Effective Social Work with Children and Families: A Skills Handbook. SAGE Publications Ltd, 2012. 224 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1.1

Параметри	США	Німеччина	Франція	Україна
Система	<i>Децентралізована, залежить від Штатів</i>	<i>Централізована, федеральна система</i>	<i>Централізована, децентралізовані елементи</i>	<i>Централізована</i>
Фінансування	<i>Залежить від штатних та місцевих бюджетів</i>	<i>Забезпечується державними коштами та місцевими бюджетами</i>	<i>Головним чином державне фінансування, але також і приватне</i>	<i>Головним чином державне фінансування</i>
Підходи	<i>Широкий спектр підходів та програм, включаючи прийомну та усиновлювальну опіку, допомогу відомств та неприбуткових організацій</i>	<i>Високий стандарт соціальних послуг, які охоплюють різноманітні аспекти дезадаптації, включаючи психологічну, медичну та педагогічну підтримку</i>	<i>Розширена мережа соціальних служб, що надають допомогу дезадаптованим дітям та їх сім'ям</i>	<i>Різноманітні підходи, але із значними викликами у забезпеченні якісних соціальних послуг</i>
Інтервенції	<i>Широкий спектр програм та інтервенцій, включаючи психосоціальну підтримку, реабілітаційні програми та супровід</i>	<i>Індивідуальний та системний підхід до інтервенцій, зокрема терапевтична, освітня та медична допомога</i>	<i>Соціальна та психологічна підтримка, а також реабілітаційні програми та психотерапія</i>	<i>Різноманітні інтервенції, але з нестабільними системами та обмеженим доступом до послуг</i>
Правова база	<i>Федеральні та штатні закони, включаючи закони про дитячі права та захист від насильства</i>	<i>Федеральні та регіональні закони, які гарантують права дітей та забезпечують їхню безпеку</i>	<i>Закони про права дитини та захист від насильства, які гарантують дітям доступ до соціальних</i>	<i>Нормативно-правова база включає закони про права дитини та захист їхніх інтересів, але з</i>

		<i>та добробут</i>	<i>послуг та захист від небезпеки</i>	<i>частими проблемами у виконанні</i>
Участь громади	<i>Велика увага приділяється участі громади та партнерства з неприбутковими організаціями</i>	<i>Важлива роль громадських організацій та волонтерів у наданні соціальної підтримки</i>	<i>Висока увага приділяється роботі з громадою та партнерствам з неприбутковими організаціями для забезпечення допомоги дезадаптованим підліткам</i>	<i>Участь громади значно обмежена через низький рівень свідомості та обмежений доступ до ресурсів</i>

Додаток Б

Таблиця 2.1

Показник	Опис
Життєвий досвід дитини	<i>Сукупність подій, ситуацій та емоційних переживань, які формують особистість та поведінку дитини</i>
Фактори впливу:	
Сімейне середовище	<i>Відносини з батьками, братами та сестрами, емоційна підтримка, стабільність</i>
Соціальне середовище	<i>Відносини з однолітками, вчителями, участь у соціальних групах</i>
Економічні умови	<i>Рівень доходу сім'ї, доступ до ресурсів та можливостей</i>
Освіта	<i>Якість навчання, доступ до освіти, підтримка з боку вчителів</i>
Події життя	<i>Важливі події, такі як переїзди, втрати, досягнення</i>
Психологічні аспекти:	
Емоційний стан	<i>Рівень стресу, тривожність, депресія, щастя</i>
Самооцінка	<i>Упевненість у собі, відчуття власної цінності</i>
Мотивація	<i>Стимули до дій, цілі та амбіції</i>
Фізичні аспекти:	
Здоров'я	<i>Загальний стан здоров'я, фізична активність, харчування</i>
Психосоматичні захворювання	<i>Захворювання, спричинені психологічними факторами</i>
Розвиток:	
Когнітивний розвиток	<i>Розвиток мислення, пам'яті, уваги</i>
Емоційний розвиток	<i>Розвиток емоційної інтелігентності, здатність до саморегуляції</i>
Соціальний розвиток	<i>Розвиток навичок соціальної взаємодії, комунікативних навичок</i>
Рекомендації:	
Підтримка з боку дорослих	<i>Надання емоційної підтримки, встановлення стабільних відносин</i>
Профілактика стресу	<i>Створення безпечного середовища, навчання стратегіям подолання стресу</i>
Освітні програми	<i>Впровадження програм, спрямованих на всебічний розвиток дитини</i>

Запитання до опитувальника

1. Яка ваша улюблена розважальна гра?
 - a. Монополія
 - b. Мафія
 - c. Шахи
 - d. Лото
 - e. Інше: _____
2. Які емоції ви відчуваєте, коли граєте в цю гру?
 - a. Збудження
 - b. Радість
 - c. Смуток
 - d. Злість
 - e. Страх
 - f. Інше: _____
3. Чи вважаєте ви, що граючи в цю гру, ви можете відчути себе краще?
 - a. Так
 - b. Ні
4. Які види ігор ви вважаєте найкориснішими для вас особисто для покращення вашого самопочуття та психологічного стану?
 - a. Ігри, де потрібно співпрацювати з іншими учасниками
 - b. Рольові ігри, де можна "відіграти" різні ситуації
 - c. Ігри, які допомагають розвивати логіку та аналітичне мислення
 - d. Ігри, де можна відпочити та розважитися без напруги
 - e. Інше: _____
5. Чи хотіли б ви в майбутньому брати участь у більшій кількості таких ігор або тренінгів, що спрямовані на покращення вашого психологічного стану та підтримку відновлення після війни?
 - a. Так
 - b. Ні

6. Які аспекти гри ви вважаєте найбільш корисними для вас?

- a. Можливість виразити свої емоції
- b. Розвиток комунікативних навичок
- c. Здатність краще розуміти свої власні почуття
- d. Відчуття підтримки та співчуття від інших учасників
- e. Інше: _____

7. Що б ви хотіли б побачити у подібних тренінгах або іграх у майбутньому? (Виберіть всі відповіді, що підходять)

- a. Більше можливостей для самовираження через творчість
- b. Використання ігор для навчання нових стратегій управління емоціями
- c. Поглиблене вивчення психологічних аспектів відновлення після травми
- d. Більша можливість спілкування з психологами та психотерапевтами
- e. Інше: _____

Додаток Г

Пояснення до опитувальника:

1. Рівень дезадаптації:

- Монополія: якщо дитина обирає цю гру, це може вказувати на те, що вона шукає стабільність та контроль над ситуацією. Гра дозволяє створити віртуальний світ, де правила чітко визначені, що може бути цінним для підлітків, які відчують стрес через невизначеність реального життя.

- Мафія: вибір цієї гри може вказувати на бажання підлітків відчувати емоційний зв'язок з іншими та збільшити соціальну активність. Гра допомагає розвивати навички комунікації та сприяє взаєморозумінню.

- Шахи: вибір цієї гри може вказувати на бажання дитини розвивати аналітичне мислення та стратегічне планування. Гра допомагає розвивати навички концентрації та прийняття обміркованих рішень.

- Лото: обрана гра може свідчити про бажання дитини відпочити та розважитися без напруги. Лото є простою та веселою грою, яка не потребує складних стратегій або зусиль, що може бути корисним для відновлення психічного стану.

2. Емоції під час гри:

- Збудження: позитивний настрій та енергія під час гри можуть свідчити про те, що гра допомагає дитині відвернути увагу від стресових ситуацій та відчувати емоційне полегшення.

- Радість: виявлення радості від гри може свідчити про позитивний вплив ігрової діяльності на психологічний стан дитини.

- Смуток, Злість, Страх: негативні емоції під час гри можуть вказувати на те, що дитина відчуває стрес або тривогу, які варто врахувати при організації підтримки та допомоги.

3. Відновлення через гру:

- Чи вважаєте ви, що граючи в цю гру, ви можете відчувати себе краще?

Відповідь "Так" може свідчити про те, що гра дійсно допомагає дитині відновити психологічний стан та полегшити відчуття стресу.

4. Найкорисніші види ігор для покращення самопочуття:

- Підлітки можуть обирати ігри, які найбільше відповідають їхнім потребам та допомагають відновити психологічний стан.

5. Бажання брати участь у подібних іграх у майбутньому:

- Це може свідчити про те, що дитина відчула користь від гри та бажає продовжити займатися ігровою діяльністю для підтримки свого психічного стану.

6. Корисні аспекти гри:

- Підлітки можуть обирати аспекти гри, які їм найбільше допомагають, щоб організатори могли краще розуміти їхні потреби та надавати підтримку.

7. Побаження для майбутніх ігор:

- Підлітки можуть висловлювати свої побажання щодо покращення майбутніх ігор, щоб організатори могли врахувати їхні пропозиції та створити ще кращі програми підтримки.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Розкошенко Даниїл Володимирович, студентка 4 курсу, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: danilrozkosenko@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Технології соціальної роботи з дезадаптованими підлітками» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Розкошенко Д.В.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Лепська Н.В.